

Tarih ve Günce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 17 (2025/Yaz), ss. 163-205.

Geliş Tarihi: 5 Temmuz 2025

Kabul Tarihi: 16 Temmuz 2025

Araştırma Makalesi/Research Article*

Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla Bazı Yabancı Okulların Kapatılması Nedeniyle Türk Hükûmetine Yapılan Diplomatik Baskılar

Şaban ORTAK**

Öz

Yabancı okullar ya da misyoner okulları, Osmanlı yönetiminin verdiği kapitülasyonlar çerçevesinde açılmışlardır. Bu okullar üzerinde Osmanlı Devleti'nin denetleme yetkisi bulunmaktaydı. Ancak devletin siyasi gücünün zayıfladığı dönemde bu okullar üzerindeki denetimin layığıyla yapılamadığı görülmektedir. Yabancı okulların, Osmanlı Devleti'nin dağılma dönemindeki azınlık isyanlarındaki rolleri yadsınamaz bir gerçektir. Milli Mücadele döneminde de bu zararlı faaliyetler devam ettiği için yeni kurulmakta olan Türkiye Hükûmetinin bazı tedbirler almasını zorunlu kılmıştır. Maarif Vekâleti, azınlık ve yabancı okulları kontrol altına alabilmek için bazı kararları (Türkçe, Tarih derslerinin Türk öğretmenler tarafından verilmesi, dini propagandanın yasaklanması, müfredat programı ve ders kitaplarının Maarif Vekâletine onaylatılması, öğrencilerin dini ayinlere katılıma zorlanmaması vs.) yürürlüğe koymuştur. Maarif Vekâletinin yayımlanmış olduğu genelgelere uymayan yabancı okullar kapatılmaya başlanmıştır (7 Nisan 1924). İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerikan yetkililer Türk Hükûmeti nezdinde okulların kapatılmaması için girişimlerde bulunmuşlardır. Türk Hükûmetinin dirayetli duruşu karşısında bu devletler geri adım

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Prof. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, sortak@aku.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9180-0158.

atmışlardır. Kapatılan okullardan bazıları, Maarif Vekâletinin getirdiği yasal düzenlemelere uymayı yazılı olarak taahhüt edince tekrar açılmasına müsaade edilmiştir. Bu çalışmada; Tevhid-i Tedrisat Kanunu öncesi ve sonrasında yabancı okulların denetim alınmasına dair alın kararlar ve yapılan uygulamalar, Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi, süreli yayınlar, ana kaynak ve araştırma eserlerden yararlanılarak ele alınacak ve tarihi süreç değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Yabancı okullar, misyoner okulları, Lozan Antlaşması, Diplomatik Baskı

Diplomatic Pressures on the Turkish Government Due to the Closure of Some Foreign Schools with the Unification of Education Law

Abstract

Foreign schools or missionary schools were opened within the framework of the capitulations granted by the Ottoman administration. The Ottoman Empire had the authority to control these schools. However, during the period when the political power of the state decreased, it is seen that the control over these schools could not be properly exercised. The role of foreign schools in the minority revolts during the disintegration period of the Ottoman Empire is an undeniable fact. Since these harmful activities continued during the period of the War of Independence, it was necessary for the newly established Turkish State to take some measures. The Ministry of Education of Türkiye made some decisions in order to control minority and foreign schools (Turkish and History courses should be taught by Turkish teachers, banning religious propaganda, having the curriculum and textbooks approved by the Ministry of Education, students are not forced to participate in religious ceremonies, etc.). Foreign schools that do not comply with the circulars published by the Ministry of Education have begun to be closed (April 7, 1924). British, French, Italian and American authorities have made efforts to prevent the closure of schools with the Turkish Government. In the face of the resolute stance of the Turkish Government, these states have backed down. Some of the closed schools were allowed to reopen after they undertook in writing to comply with the legal regulations brought by the Ministry of Education. In this study; decisions and practices regarding the control of foreign schools before and after the Unification of Education Law will be discussed and the historical process will be evaluated by making use of the Presidential Republican Archives, periodicals, main sources, and research works.

Keywords: The Law of Unification of Education, Foreign schools, Missionary schools, Treaty of Lausanne, Diplomatic Pressures

Giriş

Yabancı okullar ya da misyoner okulları Osmanlı yönetiminin verdiği kapitülasyonlar çerçevesinde açılmışlardır. Kapitülasyonların bir parçası olarak açılan yabancı okullar aslında bir ruhsatın, bir müsaadenin sonucu kurulan müesseselerdir. Ruhsatla açıldığı gibi denetleme yetkisinin de devlete ait olduğu bu okulların denetiminde devletin gücü ve otoritesi ile paralel bir seyrin izlendiği göze çarpmaktadır. Devletin gücünün azaldığı dönemde bu okullar üzerindeki denetimin gereği gibi yapılamadığı görülmektedir.

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde "mekatib-i hususiye" olarak tanımlanan bu okullarla ilgili olarak; okul açılışı için ruhsat alınması, öğretmen çalıştırma, öğrenci kaydı, denetim ve kapatmayla ilgili olarak ayrıntılı kurallar konulmuştur¹. Osmanlı Devleti'nin anayasası olan Kanun-ı Esasi'de; Osmanlı ülkesindeki çeşitli toplulukların din ve inançlarına ilişkin eğitim-öğretim faaliyetlerine engel olunmayacağı ve bütün okulların devletin denetiminde olduğu (md.16) belirtilmekteydi². Defalarca Talimatname çıkarılmış olmasına ve 1887 yılında "Mekâtib-i Gayr-i Müslime ve Ecnebiye Müfettişliği" kurulmasına rağmen yabancı ve azınlık okullarının denetim altına alınması hususunda istenilen netice elde edilememiştir³.

Lozan Antlaşması'nda yabancı okulların durumları, antlaşmanın parçalarından olan "**Yerleşme ve Yargı Yetkisine İlişkin Sözleşme**"ye ek bildiri şeklinde delegasyonlar arasında mektup teatisiyle çözüme kavuşturulmuştur. 24 Temmuz 1923 tarihinde İsmet Paşa ile İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcileri arasında teati edilen mektuplarda; 30 Ekim 1914 tarihinde Osmanlı Hükûmeti tarafından hukuken tanınmış olan din, eğitim-öğretim ve sağlık kurumlarının TBMM Hükûmeti tarafından da tanınacağı belirtilmiş ve bu kurumların yürürlükte olan Türk hukuk normlarına tabi olacakları vurgulanmıştır⁴.

Yeni devletin kuruluş aşamasında yabancı okullar da dâhil olmak üzere eğitim alanını ilgilendiren önemli yasal düzenlemelerden birisi 3 Mart 1924'te

¹ *Düstur*, Birinci Tertip cilt 2 (Matbaa-i Âmire, 1289), 204-205.

² *Düstur*, Birinci Tertip cilt 4 (Mahmud Bey Matbaası, 1299), 5.

³ İlknur Polat Haydaroğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar* (Ocak Yayınları, 1993), 81.

⁴ *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler*, cilt 7 (Çev: Seha L. Meray), (Yapı Kredi Yayınları, 1993), 257-259.

kabul edilen “Tevhid-i Tedrisat Kanunu”dur. Bu kanunun birinci maddesi ile Türkiye sınırları içindeki bütün eğitim öğretim kurumları Maarif Vekâletine bağlanmıştır⁵.

Maarif Vekâleti, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun kabulünden önce yabancı okulları denetim altına alma girişimlerini başlatmıştı. Gerek bu kanundan önce ve gerek kanunun yürürlüğe girmesinden sonra yayımlanan tamimlerle yabancı okullara şu yükümlülükler getirilmiştir: Yabancı okullarda Türkçe, Türk Tarihi ve Türkiye Coğrafyası derslerinin Maarif Vekâletinin tayin ettiği Türk öğretmenler tarafından verilmesi, Osmanlı Hükûmeti’nden alınmış ruhsatların yenilenmesi, yazışmaların Türkçe yapılması ve Türkçe mühür kullanılması, yılsonu sınavlarının Türk öğretmenlerin gözetiminde yapılması, yabancı okulların müfredat programları ve okutulacak ders kitaplarının Maarif idaresince tasdik edilmesi, Cuma günü tatil kuralına uyulması, yabancı okullarda görev yapacak öğretmenler için Maarif Müdürlüğünün onayının alınması, okullarda dini sembollerin (ibadethane hariç) kaldırılması ve derslerde dini propagandanın yasaklanması⁶.

Yukarıda belirtilen uygulamalar, yüzyıllardır serbestlik içinde faaliyetlerini sürdüren yabancı okulları huzurunu kaçırmıştır. Özellikle; Türkçe, Türk Tarihi ve Türkiye Coğrafyası derslerinin Maarif Vekâletinin atayacağı Türk öğretmenler tarafından yürütülmesi ve bu öğretmenlerin maaşlarının okul idarelerince ödenecek olması, Cuma tatili ile dini sembollerin kaldırılması ve dini propagandanın yasaklanması hususları yabancı okul yönetimlerinin ve dolayısıyla da ilgili devletlerin şikâyetlerine neden olmuştur.

1924 yılı Nisan ayında yabancı okullarda yapılan teftişlerde dini resim ve sembollerin kaldırılmasıyla ilgili tamime uymayan okullara son kez uyarı yapılmış ve okullarının kapatılabileceği hususu hatırlatılmıştır. Buna rağmen uyarılara aldırış etmeyen okulların kapatılmasına kararlaştırılmış ve buna dair Maarif ve Emniyet Müdürlüklerine tebligat yapılmıştır (7 Nisan 1924)⁷. Kapatma işlemine 8 Nisan’da da devam edilmiş ve sadece İstanbul’da 37 yabancı okul

⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 2, cilt 7, İkinci İçtima, 3 Mart 1340 [1924], 17-18, 25-27; Resmi Gazete, 6 Mart 1340 [1924], 6.

⁶ Şaban Ortak, “Türk Hükûmeti’nin Yabancı Okulları Kontrol Altına Alma Çabaları ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu”, *Near East Historical Review*, 14 Sayı 2 (Ekim 2024): 151-183.

⁷ “Papaz Mektepleri Kapanıyor”, *Tevhîd-i Efkâr*, 7 Nisan 1340 [1924], 4; “Ruhban Mektepleri İşî Zora Çekmeye mi Başlıyorlar?”, *Vakit*, 7 Nisan 1340 [1924], 2; “Rahiplerin İnadı”, *Akşam*, 8 Nisan 1340 [1924], 3; *Aydın Tarihi*, Sayı: 7, 8, 9, 10 (Mart, Nisan, Mayıs Haziran 1924), 271; “Haçlar Mutlaka Kalkmalıdır”, *Akşam*, 9 Mayıs 1340 [1924], 1.

kapatılmıştır. Kapatılan yabancı okullarından bazıları şunlardır: Saint Greguar, Mekinarsist(?), Ortaköy'deki Saint Jean Darc, Taksim'deki Saint Jean Baptist, Galata'da Saint Benoît, Saint Pierre, Harbiye'deki Saint İerenne, Notre Dame de Sion, Notre Dame de Lourd, Saint Paul Thierry, Saint Michel, Saint Elizabeth, Oriental de Lape, Asomsiyonist Kız Koleji, Kadıköy'deki Saint Joseph, Frer Kolejleri ile Saint Lui Koleji⁸.

Türk Hükûmetinin yabancı okulların denetim altına alınmasına yönelik uygulamaları dış basında ve diplomatik platformlarda yankı bulmuştur. Bazı devletler bu konuda Türkiye'nin işlerine müdahale etmeye yeltenmiş, bazen de bu kararlar saygı ile karşılanmıştır. Daily Telegraph gazetesinde yayınlanan haberde; Türklerin okullar konusunda ısrar ettiği ve müttefik devletlerin Türk Hükûmeti-özel okullar gerginliğine müdahale etmek istemediklerine dair ifadeler yer almıştır⁹. Bu ılımlı yaklaşıma karşın, azınlık ve yabancı okullarla ilgili alınan kararlar ve yapılan uygulamaların Lozan Antlaşması'na aykırı olduğu iddiaları da gündeme gelmiştir. Bunun üzerine İstanbul Maarif Müdürlüğü, Valilik aracılığıyla Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti Hariciye Vekâletinin Dersaadet Murahhaslığından Lozan Antlaşması ve bu antlaşmaya ek olarak teati edilen mektupların metinlerini talep etmiştir (8.5.1924). Buna cevaben Doktor Adnan (Adıvar) Bey imzasıyla 13 Mayıs 1924 tarihinde gönderilen yazı ekinde antlaşma ve mektuplardan üçer nüshası Valiliğe teslim edilmiştir¹⁰.

Yabancı okulları kontrol altına almak amacıyla Maarif Vekâletinin aldığı karar ve yaptığı uygulamalar, 1924-1925 eğitim-öğretim yılları ve sonrasında da devam ettiği için yabancı devletlerin müdahaleleri de devam etmiştir. Bu durum Hariciye Vekâleti tarafından dikkatle takip edilmiştir. Nitekim 1 Aralık 1927 tarihinde Hariciye Vekâletinden Maarif Vekâletine gönderilen yazıda; yabancı ve azınlık okullarıyla ilgili hazırlanan program ve talimatnamenin Lozan Antlaşması arasında yabancı okullarla ilgili olarak teati edilen mektupların içeriğine ve azınlıklara dair antlaşma maddelerine uygun olup-olmadığının tespiti için bu

⁸ "Hükûmetin Musîb Bir Kararı: Dün Bütün Papaz Mekteplerinin Seddine Başlandı", *Tevhîd-i Efkar*, 8 Nisan 1340 [1924], 1- 2; "Katolik Okulları Sedd edildi", *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Nisan 1340 [1924], 1; "Papaz Mekteplerinin Seddi Memleket İrfanı İçin Bir Kazançtır", *Tevhîd-i Efkar*, 9 Nisan 1340 [1924], 2; "Sedd Edilen Ruhban Mektepleri", *Vakit*, 9 Nisan 1340 [1924], 1; "Mektepler Meselesi", *Vakit*, 10 Nisan 1340 [1924], 2.

⁹ "Ecnebi Mektepleri ve Devletler", *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Nisan 1340 [1924], 2.

¹⁰ BCA., 180-09-00-00/24-130-1.

program ve talimatnamelerin suretlerinin Hariciye Vekâletine gönderilmesi istenilmiştir¹¹.

Yabancı okulların kapatılması sürecinde Türk basını; bir taraftan Hükûmetin kararlarını desteklerken, bir taraftan da halkın bu konudaki hassasiyetini arttırmaya yönelik yayınlar yapmıştır. Örneğin 17 Nisan 1924 tarihli Tevhid-i Efkâr'da "İhtiyat Zabiti Re'fet" imzalı mektuba dayanarak yayınlanan "Papaz Kehaneti mi, Tehdidi mi?" başlıklı haberde; Beyoğlu'nda bulunan Oriental de Lape isimli Fransız okulundaki müdür ve papazların öğrencilere "haç ve resimleri indirmeyecekleri, gerekirse bir süre okulu tatil edecekleri, ancak İngiliz ve Fransızlar İstanbul'u tekrar işgal ettikten sonra törenle yeniden okulu açacakları" gibi ifadelerle yer verilmiştir. Böyle bir ifadenin kullanılıp kullanılmadığının tespiti mevcut bilgiler çerçevesinde mümkün olamamakla birlikte, bu tür yayınlarla kamuoyunun yabancı okullar meselesine duyarlılığı arttırmaya yönelik dikkat çekici şu ifadeler eklenmiştir: *"Tevhid-i Efkâr- kârî'imizin (okuyucu) ihbârâtı şayan-ı dikkattir. Görülüyor ki papaz mektepleri yalnız dini propaganda yapmakla iktifa etmemekte, siyasi propaganda da bulunmakta ve vatanımızın düşmanlar tarafından çiğnenerek canımıza kast edilmesini de istemekte ve bunu bilâ-pervâ (çekinmeden) söylemektedirler. Tabii ki müessesat ve eşhasın, değil çocuklarımızı zehirlemelerine, hatta memleketimizde idame-i mevcudiyetlerine bile tahammül edemeyiz. Gelecek sene İstanbul'u İngiliz ve Fransızların işgal edeceğini tefevvüh (boş, saçma söz) eden papazlar hakkında tahkikat icrasıyla derhal hududumuz haricine teb'îd (sürgün, uzaklaştırma) edilmeleri lazımdır. Nazar-ı dikkati celbediyoruz."*

Aynı şekilde 11 Mayıs 1924 tarihli Tevhid-i Efkâr'da bir karikatür eşliğinde yayınlanan haber-yorumda "Papaz Mektepleri" olarak nitelendirilen yabancı okulların kesinlikle açılmayacağı hususu şu şekilde ifade edilmektedir : *"Papaz mektepleri kat'iyen açılmaz! Çünkü Türk ve Müslüman çocuklarının terbiyesi itibarıyla bu mektepler bir tehlikedir. Papaz mekteplerini kapattık. Çünkü papazlar haçları salıbları, heykelleri indirmekten istinkâf ediyorlar (çekiniyorlar). Son günlerde Fransız Mümessilliği imtihan-ı umumi (genel sınavlar) için mekteplerin açılmasını istedi. Hükûmet de Hristiyanlığa ait temsiller kaldırılmadıkça mekteplerin açılmayacağı cevabını verdi. Fikrimizce bu cevap kâfi (yeterli) değildir. Türkiye'de papaz mektepleri hiçbir zaman açılmamalıdır. Onlara, salıbları vesaireyi mektep binalarından kaldırtmak belki mümkündür, fakat papazların ruhundan Hristiyan propagandası yapmak azmini çıkarabilir misiniz? Hayır, yüz bin kere hayır. Hristiyanlığın alemdari, Nasrâniyetin nâşiri (Hristiyanlığın yayıcısı) olarak bu vazifeyi deruhte etmişlerdir. Binaenaleyh*

¹¹ BCA., 180-09-00-00/19-99-1.

tuttukları yolda devam edecekler Müslüman çocuklarının imanını kırmaya çalışacaklardır. Onun için Fransız Mektepleri papazların elinde bulundukça kat'iiyen açılmamalıdır. Türkiye bazılarına göre tamamen lâîk (laik) bir Cumhuriyettir. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre ise dini İslam olan bir Cumhuriyettir. Her iki şıkka nazaran da; papaz mekteplerinin vücuduna (varlığına) tahammül edilemez. Binaenaleyh Fransa, Türkiye'de ya papazlarından, ya mekteplerinden vazgeçecektir. Başka yol yoktur." Bu haber o dönem kamuoyunun fikrini yansıtmaları açısından önemlidir. O dönemdeki meşhur adıyla "papaz mektepleri" denilen yabancı okulların Türk ve Müslüman çocuklarına dini ve ahlâkî açıdan vereceği zararlara vurgu yapılması ve ayrıca bir süredir giderek artan dozda tartışılmakta olan "laiklik" kavramının kullanılması dikkati çekmektedir.

Bu ön bilgilerden sonra, o dönemde yabancı okullarla ilgili olarak yabancı devletlerin Türk Hükûmeti nezdindeki girişimlerini ayrı ayrı incelemek uygun olacaktır.

1) Fransa Hükûmeti Adına Yürütülen Görüşmeler

Millî Mücadele ve yeni devletin kuruluşu aşamasında Fransa ve diğer devletler arasındaki münasebetlerde yabancı okullarla ilgili iki konunun ön plana çıktığı görülmektedir: 1) Kapanmış/kapatılmış olan yabancı okulların tekrar açılması, 2) Faaliyetlerine devam eden okulların Türk yetkililer tarafından denetlenmesi. Bu iki hususta yabancı devletlerle TBMM Hükûmeti/Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti arasında birçok yazışma yapılmıştır. Örneğin Adana'nın işgalden kurtarılmasından sonra daha önce kapanmış olan buradaki Fransız okulunun açılması yönünde Fransa'nın İstanbul Yüksek Komiserliği'nde görevli Albay Mojen'in Ankara'da temaslarda bulunduğu anlaşılmaktadır. İcra Vekilleri Heyeti Reisi (Başbakan) Hüseyin Rauf (Orbay) Bey'i ziyaret eden Mojen, Adana'daki bu okulun açılmasına dair taleplerini iletmiştir. Rauf Bey'in TBMM Hükûmeti'nin Dersaadet (İstanbul) Temsilcisi olan Adnan Bey'e 28/29 Aralık 1922 tarihinde gönderdiği telgrafta bu görüşmeye dair şu bilgiler verilmektedir¹²: *"Miralay Mojen Adana'daki Fransız mektebinin tekrar küşâdı için bir çare-i itilaf (uzlaşmacı çözüm) bulmamı benden rica etti. Cevaben eğer mektepler açılınca derhal kanunlarımızın tatbikini kabul edeceklerine ve bu hususta bir gûnâ (hiçbir şekilde) mazeret serd eylemeyeceklerini beni temin ederseniz Maarif Vekili nezdinde müessir tavassutta bulunurum dedim. (İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiseri) General Pelle'ye yazdı. Berây-ı malumat arz ederim."* Lozan görüşmelerinin daha başlangıç

¹² BCA., 30-10-00-00/204-393-54.

aşamasında, birçok hususta belirsizliğin devam ettiği bir süreçte TBMM H k metinin yabancı okullar konusunda “bu okulların Türk kanun ve yönetmeliklerine uymaları” ilkesini savunması oldukça önemli bir kararlılık vurgusudur.

Türkiye’deki Fransız okullarının Türk Maarif Vekâletine bağlı müfettişler tarafından denetlenmek istenmesi rahatsızlığa neden olmuştur. Bunun  zerine Fransa’nın İstanbul Yüksek Komiserliği’nde görevli Albay Mojen, TBMM H k meti Hariciye Vekâletinin İstanbul Murahhaslığına bir nota vermiřtir¹³. Bu notanın Hariciye Vekâletine ulaşmasından sonra bu notaya verilecek cevaba esas olmak üzere Maarif Vekâletinden mütalaa istenmiştir. Maarif Vekâletinden Başvek lete sunulan ve Türk H k metinin konuya dair tavrını yansıttığı için tam metni aşağıda verilen 13 Mart 1923 tarihli yazıda şu ifadeler bulunmaktadır¹⁴:

“İcra Vekilleri Heyeti Riyaset-i Celilesine

Fransız mekteplerinde memurlarımız tarafından teftişat icrasına dair Fransa’nın İstanbul Komiserliği’nden Albay Mojen vasıtasıyla alınarak Vekâlete tevdi buyurulan muhtıra mütalaa edilmiştir.

Fransız mekteplerinde memurlarımız tarafından teftişat icrasının esas itibariyle kabul  ve bütün kav n n ve niz m tımıza inkıy d (kanun ve yönetmeliklere uymak) edileceğinin bildirilmesi hüsn-i telâkkî ile karşılanmak tabiidir. Ancak memleketimizdeki diğer hususi mektepler fevkinde ( st nde) olarak m stesn  muameleye tabi tutulması kâbil olmayan bu müesseselerin muamelat  için doğrudan doğruya mektep müdürleriyle muhabere ve temas etmek Maarif Vekâletinin muhafazaya mecbur olduğu esasat cümlesindendir. D hilde açılmış olan hususi mektepler için Fransa Komiserliğinin tavassutu (aracılığı) ve sefaretin böyle muamelelerde muhatap olması Devletin istikl l-i hukuk siyle kâbil-i te’lif olmadığı (hukuki bağımsızlığıyla uyuşmadığı) gibi H k metimizle mektep müdürleri arasında herhangi bir muamelede zuhuru muhtemel nokta-ı nazar ihtilafının daire-i hususiyeden çıkararak iki devlet arasında h dis olmuş bir muamele şekline girebilmesine müsait bir usul ittihazı tarafeynin menaf-i m tek bilesine mugayir (iki tarafın karşılıklı çıkarlarına aykırı) görülmektedir. Bu hususu bilhassa nazar-ı dikkat-i aliyyelerine arz ettikten sonra muhtıra teftişin suret-i icrası hakkında serdedilen m tal   ta karşı ber-vech-i  t  (aşağıdaki) bazı iz h t itasına lüzum görülmektedir:

¹³ BCA., 180-09-00-00/27-143-1; BCA., 30-10-00-00/143-21-3.

¹⁴ BCA., 30-10-00-00/143-21-3; BCA., 180-09-00-00/27-143-1. **Bakınız: EK 1.**

1- Teftişten beklenen faidenin istihsali için onu hasr-ı tahdîd etmelidir (sınırlandırmak gerekir), memurlarımız tarafından “hıfzıssıhıye-i nezafet (temizlik) ve ilelden masuniyete (hastalıklardan korunma), inzibat-ı dâhilî ve idârîye (iç ve idari düzenin sağlanması)” dair hususlardan başka ahlâka, diyanete, harsa (kültür) ve ale’l-umum terbiye ve tedrise (genel eğitim-öğretim) ait teftişatın da icrasına lüzum vardır.

2- Fransız etibbasının (doktorların) tanınması arzusunu ifade eden ikinci maddede mevzuubahis husus, Maarif Vekâletinin daire-i salâhiyetinden hariçtir (yetkilerinin dışındadır). Vekâletin bu babda icra ettireceği teftişat doğrudan doğruya mekteplerin hıfzıssıhhasına mün’atıf (sağlığın korunmasına yönelik) olup bunları temin ile mükellef etibbânın evsâf-ı meslekiyesini (doktorların mesleki özelliklerini) ne gibi şerâit dâhilinde tanımak lazım geleceğinin tayini Sıhhiye Vekâletine aittir.

3- Memlekette cârî (geçerli) olan terbiye ve tedris esasatına tab’iyet zarureтини (uyuma zorunluluğunu) ve derecât-ı tedrîsiyeyi (öğretimin kademelendirilmesi), verilen şehadetname (diploma) ve tasdiknameler arasındaki münasebeti muhafaza için Vekâletin Fransızca tedrisata ait müfredât programlarını ve kitaplarını taht-ı teftişte (denetim altında) bulundurması ve mekâtibin bilcümle imtihanlarına mümeyyizler (kotrolör) göndererek programların derece-i tatbikini murakabeye (uygulanma derecesini izleme) tabi tutması icap eder. Muhtırada dermeyan edilen “tedrîsâtın tarzı ve suret-i faaliyeti ecnebi zihinler tarafından kavranmayabilir ve su-i tefehhümler tevellüd eyleyebilir” iddiası vârid (gerçekçi) değildir. Tedrisat hususunda memleketimizde hemen aynen en son ve medeni usuller kabul edilmiş olmasına göre tedrisatın memurlarımız tarafından teftiş edilmesinin su-i tefehhümü dâ’î olması gayr-i me’ûldür (yanlış anlaşılmalara doğurması beklenmez).

4- Gerek dînî ve gerek lâ-dînî (laik, din dışı) Fransız mekteplerinde programların tanzimi, Fransız mektep kitaplarının intihabı hususlarının Türk me’ûrîn-i ilmiyesi ile Fransız muallimlerden mürekkep bir heyet tarafından tespit edilmesi teklifini mekteplerin selâmet-i tedris noktasından muvafık (uygun) buluruz.

Muhtıraya karşı mütâlaâtım bundan ibarettir.

Birinci maddenin tercümesindeki sivil veya askeri Türk memurları ibaresinde zuhûl eseri (dalgalınlıktan kaynaklandığı) görüldüğünden ileride tatbikatça müşkilatı mucip olmamak üzere bu ibarenin “mülkî ve ilmî Türk memurları” şekline tahvili (değiştirilmesi) lazım geleceğini ilaveten arz eylerim efendim. Fi 13 Mart sene 339. Maarif Vekili İsmail Safa”

Maarif Vekâletinin bu mütalâası 19 Mart 1923 tarihli yazı ile Hariciye Vekâletine ulaştırılmıştır¹⁵. Maarif Vekili İsmail Safa Bey'in mütalâasındaki; özel okullarla ilgili olarak doğrudan okul müdürlerinin muhatap alınması ve yabancı devletlerin aracılığının kabul edilmemesinin hukuki bağımsızlık açısından önemine vurgu yapılması dikkat çekicidir ki, ilerleyen süreçte de bu konuda kararlılık devam ettirilecektir.

Kasım-1923'te İzmir'de bulunan Fransız okullarıyla ilgili başka bir sorun yaşanmıştır. İzmir Valiliği, Maarif Müdürlüğünün dini sembollerin (haç işareti, resimler vs.) kaldırılması hususundaki emirlerine uymamakta direnen okullar hakkında ne yapılması gerektiğine dair Maarif Vekâletinden talimat istemiştir(15.11.1923). Vekâletten 17 Kasım 1923'te verilen cevapta; yapılan tebligata uymayan Fransız okullarından Notre Dame de Sion, Buca, Bornova, Göztepe ve Sur (?) kolejlerinin kapatılması için İzmir Valiliğine emir verilmiştir. Yaşanan bu gelişmeler, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği tarafından Türkiye'nin Paris Temsilcisi Hüseyin Ragıp Bey'e ve TBMM Hükûmeti Hariciye Vekâletinin İstanbul Murahhaslığına nota verilmesine sebep olmuştur. Bu notada; İzmir'deki Fransız okullarına dini sembollerin kaldırılması için baskı yapıldığı, ancak aynı şehirdeki İtalyan okullarına müsamaha gösterildiği iddia edilmiştir(21.11.1923). Maarif Vekâletinden 22 Kasım'da verilen cevapta; emir ve talimatların uygulanması konusunda yabancı okullar arasında bir ayırım yapılmadığı, Hükûmetin kanuni emirlerine riayet eden okullara gereken kolaylığın gösterildiği, ancak aksi yönde davrananlara kanun hükümleri uygulanmak suretiyle "Hükûmetin satvet ve kudretinin tanıtıldığı" vurgulanmıştır¹⁶.

Maarif Vekâleti azınlık ve yabancı okulları denetim altına almaya çalışırken yabancı devletlerin müdahale ve teklifleri ile karşılaşmıştır. Nitekim Maarif Vekili İsmail Safa Bey'in Ocak 1924'te İstanbul'u ziyareti sırasında Fransa Sefaretinden bir heyet kendisini ziyaret etmiş ve İstanbul'da bir enstitü açmak istediklerini belirtmişler ve Fransız okullarıyla ilgili isteklerini de dile getirmişlerdir¹⁷.

Bir taraftan Fransız okullarıyla ilgili Türkiye'de bu temaslar yürütülürken diğer taraftan Fransız Parlamentosu Dışişleri Komisyonunda Lozan Antlaşması'nın tasdiki sürecinin ertelenmesi gündeme getirilmiştir. Bir bakıma

¹⁵ BCA., 30-10-00-00/143-21-3.

¹⁶ BCA.,180-09-00-00/27-143-1.

¹⁷ "Safa Bey'e Müracaat", *Akşam*, 8 Kanunusani 1340 [Ocak 1924], 1.

diplomatik şantaj yapılarak yabancı okullar konusunda Türkiye geri adım atmazsa Lozan Antlaşması'nın tasdik edilmemesi, bir koz olarak kullanılmak istenilmiştir¹⁸.

Yayımlanan tamimlere uymamaları nedeniyle kapatılan yabancı okulların tekrar açılması için İstanbul Maarif Müdürlüğü ve Ankara'da Maarif ve Hariciye Vekâletleri nezdinde resmi/gayri resmi çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Bu arada konuyla ilgili olarak basında yer alan haberler (İstanbul'da bulunan İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilcileri TBMM Hükûmetinin İstanbul Murahhası Adnan Bey'e nota verdikleri vs.) yetkililer tarafından yalanlanmıştır¹⁹. Bu yalanlamalara rağmen Fransızların nota verdikleri, 18 Mart 1924'te Adnan Bey'le Fransız temsilcisinin bir görüşme yaptıkları, bu görüşmede notaya "laik bir Hükûmetin idaresi altında dini mekteplerin yeri olamayacağı bu nedenle papazlar tarafından idare edilen okulların laik mektepler haline getirilmediği takdirde kapatılacağı" cevabının verildiğine dair haberler yayınlanmaya devam etmiştir²⁰.

Maarif Vekâletinin yayımladığı tamimlere uymadığı için 7-8 Nisan 1924'te kapatılan Fransız okullarından bazıları şunlardır: Saint Greguar, Mekinarsist, Ortaköy'deki Saint Jean Darc, Taksim'deki Saint Jean Baptist, Galata'da Saint Benoît, Saint Pierre, Harbiye'deki Saint İerenne erkek okulları ile Notre Dame de Sion, Notre Dame de Lourd, Saint Paul Thierry, Saint Michel, Kadıköy'deki Saint Joseph, Frer Kolejleri ile Saint Lui Koleji. Okulların kapatılmasıyla ilgili olarak Fransız Elçiliği Eğitim Kurumları Müdürü (Eğitim Ataşesi) Mösyö Garoy gazetelere şu açıklamayı yapmıştır: *"Türkiye Maarif Vekâleti Türkiye'deki Fransız mekteplerinde mevcut dini resimlerin kaldırılması lüzumunu tebliğ etti. Mektep idareleri bu resimlerle yalnız Hazreti İsa'yı musavver olan bir haçtan mâ-adâsının (haç dışındaki diğer resimlerin) kaldırılmasına muvafakat ettiler. Tam bu esnada Ankara'dan gelen bir emir mucibince derhal bilumum mektepler sedd edildi. Kapatılan mekteplerin adedi yalnız İstanbul'da 37'dir. Bunlara müdâvim (devam eden) bulunan talebenin miktarı takriben on bini geçiyordur. Zannediyorum ki, (bu okullar) bir iki güne kadar Maarif Vekili Vâsîf Bey'e bir mektup yazarak Hükûmetin resimlere mütedair arzusunu kabul ettikleri halde*

¹⁸ "Fransız Mektepleri: İhtilaf Nokta-ı Nazarımızın Kabulü Suretiyle Halledildi", *Vakit*, 1 Nisan 1340 [1924], 1. Her ne kadar bu haberin başlığında ve içeriğinde; Fransa'nın Türkiye'nin yabancı okullar hakkındaki görüşlerini kabul etmesi ile sorunun çözüldüğü bilgisine yer verilmiş olsa da bu bilgi gerçeği yansıtmamaktadır. Aşağıda görüleceği üzere Vekâletin emirlerine uyulmadığı için Fransızlara ait bazı okullar kapatılacaktır.

¹⁹ "Mektepler Meselesi İçin Müttefik Devletler Bir Teşebbüste Bulundular mı?", *Tevhid-i Efkâr*, 3 Mart 1340 [1924], 3.

²⁰ "Fransızlar, Mektepler İçin Nota Verdiler, Cevaplarını da Aldılar", *Tevhid-i Efkâr*, 18 Mart 1340 [1924], 1; "Fransızların Notasına Cevap Verildi mi?", *Tevhid-i Efkâr*, 20 Mart 1340 [1924], 4.

niçin sedd edilmiş olduklarını soracaklardır. Arada bir sû-i tefehhüm vardır ve mesele yakında hüsn-i suretle hall olunacaktır". Bu arada kapanan okullarda yatılı olarak öğrenim gören öğrencilerin okullarda ikamet etmelerine müsaade edilmesi isteklerine Maarif Müdüriyet geçici bir süre için müsaade etmiştir²¹.

Fransız yetkililerin bu ve benzeri resmi/gayri resmi girişimleri kendileri açısından istenilen neticeyi vermeyince söylem değişikliği göze çarpmaktadır. İstanbul'daki Fransız Elçiliği Başkâtibinin gündemdeki konularla ilgili olarak Akşam gazetesi muhabirine yaptığı şu açıklamada bu değişikliği görmek mümkündür²²: *"Mektepler meselesiyle Sefaret doğrudan doğruya meşgul değildir. Vilayet Maarif Müdüriyeti ile mektep müdürleri arasında müzâkerât cereyan etmekte idi. Hatta son zamanda bir şekl-i hall (çözüm yolu) bulunduğunu bize haber verdiler. Müdüriyet, Dîn-i İslâmın Hazreti Musa ve İsa aleyhimüsselamların nübüvvetlerini tanıdığı için sınıflarda Hz. İsa'yı temsil eden bir haçın bulunmasına müsamaha edileceğini ihsâs (hissettirmek) etmiştir. Fakat Ankara'dan gelen bir emirle her şey(in) halledildiği zannedilirken mektepler sedd edilmiştir (kapatılmıştır). Rahipler tabii Hükûmetin emrine itaat ettiler, sedd emrini infaz eden müfettişler de nezaketle hareket etmişlerdir. Bugün kırk (40) kadar Fransız mektebi mesdûd (kapatılmış) bulunmaktadır. Ve bunların 12.000 talebesi açıktadır. Bu sedd meselesinin siyasi bir ehemmiyeti yoktur. Zaten sınıflarda haçların bulunması tedrisatla (öğretim) alâkadâr değildir. Dini bir mahiyeti haizdir. Ben kendi şahsım itibariyle böyle şeylere ehemmiyet vermem. Onlar bütün hususi mekteplerin tabi oldukları şerâiti ifa etmişlerdir. Fakat bu haç meselesini mukaddes bir remz (sembol) telakki ediyorlar ve haçsız olamayacaklarını iddia ediyorlar. Son vaziyet üzerine rahiplerin ne düşündüklerini bilmiyorum. Hükûmetle ne şekilde anlaşabilir(ler)se anlaşsınlar, bizi tedrisat meselesi alâkadâr eder, fakat haç meselesi etmez. Bugünlerde mektepler hakkında Hükûmete nota falan verilmemiştir. Dün bir gazetenin bu hususta verdiği malumat yanlışdır.....Rahipler daha evvelce de bizim Hükûmete bir nota vererek telkînâtta bulunmamızı rica etmişlerdi. Biz kendilerine Hükûmetle anlaşmalarını söylemiştik. İhtimal ki şimdi İstanbul Maarif Müdüriyeti ile anlaşamazlarsa Ankara'ya giderler yahut başka tarz hareket ihtiyar ederler (seçerler). Burası bizim meşgul olacağımız cihet değildir." Bu haber üzerine Maarif Müdüriyeti gazetelere resmi yazı göndererek Maarif yetkililerinin böyle bir ümide temel*

²¹ "Papaz Mekteplerinin Seddi Memleket İrfanı İçin Bir Kazançtır", Tevhid-i Efkâr, 9 Nisan 1340 [1924], 2; "Sedd Edilen Ruhban Mektepleri", Vakıf, 9 Nisan 1340 [1924], 1; "Mektepler Meselesi", Vakıf, 10 Nisan 1340 [1924], 2.

²² "Ruhban Mekteplerinin Seddi Münasebetiyle Fransız Sefarethanesi Erkânı Ne Düşünüyor?", Akşam, 9 Nisan 1340 [1924], 1.

oluşturacak bir açıklamasının olmadığı ve Fransız Başkâtibin yanlış telakkisinden kaynaklandığı bildirilmiştir²³.

Türk yetkililerce muhtıra/nota verildiği tekzip edilmekle birlikte, Paris'te yayınlanan gazetelerde Türk Hükûmetine verilen notanın metnine yer verilmiştir. Bu gazetelere göre notanın Türkçe metni şöyledir²⁴: *"Hükûmet-i metbu'amdan aldığım emir üzerine (12.000) talebe mevcudu bulunan (38) Fransız mektebinin seddini (kapatılmasını) protesto ediyorum. Ankara İtilafnamesi'ne ve Lozan Muahdesi'ne bir tecaviüz teşkil eden bu seddin avâkıbı (sonuçları) hakkında Türk Hükûmeti'nin kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı dikkatini celbe memurum. Fransa Hükûmeti, Fransız mekteplerinin idare-i müstakilesi hakkında Türkiye ve Fransa Hükûmetleri arasında mükâlemât (konuşmalar) cereyan ettiği bir dakikada mekteplerin Türk memurları tarafından sedd edilmesi hakikatin daha az kabil-i tahammül olduğu zannındadır."*

Yabancı okulların kapatılması kararını Akşam gazetesindeki makalesinde değerlendiren Necmeddin Sâdık; kapatma kararının Fransa kamuoyunu etkileyebileceği ve hatta Türk Hükûmeti nezdinde girişimlere sebep olabileceğini belirttikten sonra Maarif Vekâleti ve Hükûmetin bu durumları hesap ederek kapatma kararını verdiğini savunmaktadır. Yapılacak girişimlerle Türk Hükûmeti'nin kararını değiştireceğini zannetmenin hata olacağını kaydeden Necmeddin Sâdık; din ve vicdan hürriyeti bakımından Türkiye'nin çoğu ülkeden daha ileri olduğunu, senelerce Türkiye'de Fransızların Katoliklik ve Amerikalıların Protestanlık propagandası yaparak Müslüman Türk çocuklarının zorla bu ibadetlere götürüldüklerini ifade etmektedir. Yeni Devletin dini, eğitimden, siyaset ve Hükûmet işlerinden ayırdığını anlatan Necmeddin Sâdık; bu çerçevede medreseleri bile kapatan bir Hükûmetin papaz yetiştiren dini mekteplere müsaade etmesinin mümkün olmadığını, çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi topraklarında misyonerlerin açıktan dini propaganda yapmalarına izin veremeyeceğini belirtmektedir²⁵. Necmeddin Sâdık Bey bu makalede; Hükûmet çevrelerinin resmi söylemini, biraz da resmen söylenemeyenleri de dile getirmiş oluyordu.

Yabancı okulların kapatılmasıyla diplomatik alanda ve basında tartışmalar devam ederken konuyla ilgili gazetecilere açıklamalarda bulunan Maarif Müdürü Safvet Bey; *"Memlekette yalnız bir maarif vardır. Memleketin umumi maarif*

²³ "Dershanelerde Haça Müsamaha Edilmemiştir", *Akşam*, 12 Nisan 1340 [1924], 2.

²⁴ "Ma'hûd Papaz Mektepleri Hakkındaki Nota", *Tevhid-i Efkâr*, 18 Nisan 1340 [1924], 4.

²⁵ Necmeddin Sâdık, "Papaz Mektepleri", *Akşam*, 9 Nisan 1340 [1924], 2.

prensiplerinin zıddına teşkilat yapmak kimsenin hakkı olamaz. Biz bu mekteplere tebligat-ı resmîyede bulunduk. Tesâvîrin (resimlerin) kaldırılması ve memleketin maarif-i umumiye prensiplerine riayet edilmesi lüzumunu bildirdik. Sedd (kapatma) emri kat'îdir. Emir, tatbik ediliyor.” diyerek kararlılığı ortaya koymuştur. Bunun üzerine okulların yöneticileri ve Fransız Temsilciliği hem Ankara’da ve hem de TBMM Hükûmetinin İstanbul Temsilcisi Adnan Bey nezdinde girişimlere başlamışlardır²⁶.

Fransız Elçiliği Eğitim Kurumları Müdürü (Eğitim Ataşesi) Mösyö Garoyi, kapatılan okullarla ilgili nota verilmesi konusuyla ilgili Tevhid-i Efkâr Gazetesi muhabirinin sorularını cevaplandırmıştır. Nota verilip verilmediği sorusuna; *“Bu bir nezaket-i siyasiye meselesidir. Nota Adnan Bey’e verildiği dakikadan itibaren artık bize aidiyeti kalmamıştır. Bize ait bulunmayan bir mektup hakkında ifşâ’atta bulunmak doğru değildir.”* cevap veren Garoy, muhabirin Sefarethanenin okullar konusuna müdahil olmayacağına dair açıklamasını hatırlatması üzerine sözlerini şu şekilde sürdürmüştür²⁷: *“Müdahale Sefarethaneden re’sen (kendiliğinden) vaki’ olmamıştır. Sefarethane meseleyi Paris’e iş’ar etmiş ve orası bir taraftan Paris nezdindeki Türk Mümessil-i Siyasisine bu bapta müracaatta bulunduğu gibi buraca da bir nota verilmesini Sefarethaneye emretmiştir. Şu halde Sefarethane sadece aldığı emri ifa etmiştir.”*

Diğer taraftan İtilaf Devletlerinin İstanbul temsilcileri tarafından TBMM Hükûmeti Hariciye Vekâletinin İstanbul Temsilcisi olan Adnan (Adıvar) Bey’e müşterek bir notanın verildiğine dair yabancı basında (12 Nisan 1924 tarihli Daily Telegraph vs.) haberler yayınlanmıştır²⁸. 16 Nisan 1924 tarihinde Fransız Temsilcisi Jose Garoy’u ziyaret eden Adnan Bey, başka konuların yanında kapatılan okullar meselesini görüşmüştür. Bu görüşmede Fransa’nın vermiş olduğu notaya cevap verildiğine dair haberler gazetelere yansımıştır²⁹.

Maarif Vekâletinin emirlerine uymadıkları için bazı yabancı okulların kapatılması; yurtdışında Türkiye aleyhinde bir kampanyaya dönüştürülmeye çalışılmıştır. Yayınlanan haber ve makalelerde; Katolik okulların kapatılmasının Hristiyanlığı yayma faaliyetlerine ve Fransa, İtalya Hükûmetleri ile Papalığın dünyadaki prestiji için bir darbe olacağı belirtilmekte ve bunun önlenmesi için

²⁶ “Hükûmetin Musîb Bir Kararı: Dün Bütün Papaz Mekteplerinin Seddine Başlandı”, *Tevhid-i Efkâr*, 8 Nisan 1340 [1924], 1- 2; “Katolik Okulları Sedd edildi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Nisan 1340 [1924], 1.

²⁷ “Fransa’da Dini Tedrisat Varmış!”, *Tevhid-i Efkâr*, 15 Nisan 1340 [1924], 3.

²⁸ “Papaz Mektepleri Hakkında Müşterek Nota mı Verildi?”, *Tevhid-i Efkâr*, 17 Nisan 1340 [1924], 4.

²⁹ “Fransızların Notasına Cevap Verdik”, *Tevhid-i Efkâr*, 17 Nisan 1340 [1924], 4.

girişimlerde bulunulması yönünde istekler dile getirilmektedir. Ayrıca Türkiye’de kapatılan okul sayısının 78’e ulaştığı belirtilmiştir³⁰. Hatta bazı gazetelerde Papalığın İstanbul’daki temsilcisini geri çağıracağı, ayrıca İstanbul ve İzmir’deki yabancıların Türkiye’yi terk etmeye başladıkları gibi asılsız haberler yayınlanmıştır³¹.

Fransa’nın baskıları ve beklentileri karşısında Türk Hükûmeti ve kamuoyunun kararlı duruşu devam edecektir. Basında konu sıklıkla işlenecektir. Hükûmetin sesi mesabesindeki Hâkimiyet-i Milliye’de 25 Nisan 1924’te yazılan başyazıda; yabancı okulları kapatmak ve Maarif Vekâleti bütçesi üzerinde yaşanan tartışmalar nedeniyle Hükûmette görev almanın zor olduğu belirtildikten sonra milliyet düşüncesinin değil Osmanlılık düşüncesinin geçerli olduğu dönemde yabancı okulların faaliyetlerine lakayt kalılabileceği ancak milli şuurun uyandığı bir dönemde bunlara müsaade edilemeyeceği vurgulanmaktadır. Milli mücadeleyi yürüten Hükûmetin yabancı okulları kontrol altına almak istemesinin çok tabii bir durum olduğu savunulan yazıda; Türk devleti tarafından konulan kurallara bağlı kalması gereken bu okulların Türk dilini, tarihini ve coğrafyasını öğretmekten kaçındıkları için Maarif Vekili Vâsıf Bey’in böyle isyankâr yabancı okulların kapatılmasına yönelik verdiği emirlerin milletin bütün fertleri tarafından desteklendiği kaydedilmektedir. Başka ülkelere giden Türklerin orada geçerli kurallara uyması nasıl bir zorunluluk ise Türkiye’ye gelen yabancıların da buradaki kurallara uymaları gerektiği belirtilen yazıda “hem misafir gelip hem ev sahibine tahakküm etmek artık Türkiye’de tahammül edilemeyecek nezaketsizliktir” denilerek bu konuda tolerans gösterilmeyeceği vurgulanmaktadır³².

Yayınlanan tamimlere uymadıkları gerekçesiyle kapatılan Fransız okullarının idarecileri, Maarif Müdüriyetine başvurarak sene sonu sınavları tamamlanuncaya kadar eğitim-öğretime devam etmelerine müsaade edilmesini talep etmişlerdir. Ancak bu talebe Vekâletten gelen cevapta; Hükûmetin emirlerine tam olarak uyulmadığı takdirde böyle bir müsaadenin verilmeyeceği belirtilmiştir³³.

³⁰ “Nasıl Müsaade Edebiliriz ki, Kendileri İtiraf Ediyorlar”, *Tevhid-i Efkâr*, 20 Nisan 1340 [1924], 3.

³¹ “Papazların Hiddeti Geçmedi!”, *Akşam*, 15 Mayıs 1340 [1924], 3.

³² “İki Zihniyet”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Nisan 1340 [1924], 1.

³³ “Papaz Mektepleri Hakkındaki Müracaat Kabul Edilmeyecek”, *Tevhid-i Efkâr*, 2 Mayıs 1340 [1924], 3; *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Mayıs 1340 [1924], 1; “Ecnebilere Cevab-ı Redd Verildi”, *Tevhid-i Efkâr*, 4 Mayıs 1340 [1924], 2.

Fransız okullarının kapatılması konusu Fransız kamuoyunda da yankı bulmuştur. Journal Des Dépats isimli bir Fransız gazetesinde yayınlanan makalede; 1912 yılında Türkiye’de 14’ü laik ve 118’i dini eğitim veren toplam 132 Fransız okulunun bulunduğu ve bu okullarda yaklaşık otuz bin öğrencinin öğrenim gördüğü, fakat 1914 yılına gelindiğinde bu rakamın yarıya indiği belirtilmektedir. Türk Hükûmetinin bunları da kapatmak niyetinde olduğu ve bunun için 1917 (doğrusu 1915 olmalı) yılında çıkarılan Mekâtib-i Husûsiye Talimatnamesini uygulamak için çalıştığı kaydedilen makalede; kapitülasyonların kaldırılması dolayısıyla bu okulların yurtdışından gümrüksüz ithalat yapamadıkları, bu nedenle de okulların masraflarının arttığı, Türk Hükûmetinin aldığı kararlara engel olunmazsa kısa sürede Türkiye’deki yabancı okulların kapanacağı vurgulanmaktadır. Bunun önlenmesi için Avrupa Hükûmetlerinin ve özellikle de Fransa Hükûmetinin girişimlerde bulunması istenilen makalede; 1914 yılından önce var olan ve Mondros Mütarekesi’nden sonra ruhsat almış olan yabancı okulların tekrar ruhsat almalarına gerek olmadığı savunulmaktadır. Yabancı okullarda görev yapacak Türk öğretmenleri Maarif Müdüriyetinin değil okul yönetimlerinin belirlemesi gerektiği vurgulanan makalenin devamında; bu okullarda okutulacak ders kitaplarının ve yabancı öğretmenlerin diplomalarının incelenmesi hususlarında esnek davranılması gerektiği belirtilmekte ve Mösyö Bompard’ın Senato Dışişleri Komisyonunda bu konularla ilgili olarak Ankara ile Paris arasında görüşmelerin sürdüğünü söylediği ifade edilmektedir³⁴.

Fransız yetkililerin benzer girişimleri sonraki aylarda da devam etmiştir. 7 Mayıs’ta Adnan Bey’le görüşen Mösyö Garoy Fransız okulları için müsaade talebinde bulunmuş ise de, haçlar, resim ve heykeller kaldırılmadıkça okulların açılmasına müsaade edilmeyeceği cevabı verilmiştir³⁵.

Yabancı okulların kapatılmasıyla ilgili tartışmaların sürdüğü bir dönemde 9 Mayıs 1924’te incelemelerde bulunmak üzere İstanbul’a gelen Maarif Vekili Vâsıf Bey gazetecilerin sorusu üzerine; “*Papaz mektepleri hakkında Vekâletin kararı kesin ve lâ-yeteğayyardır* (değişmez). *Salîbler indirilmedikçe bilâ-istisna hiçbir mektep açılmayacak ve açtırılmayacaktır*” diyerek Hükûmetin bu konudaki kararlılığını ifade etmiştir³⁶.

³⁴ “Papaz Mektepleri Hakkında”, *Tevhid-i Efkâr*, 3 Mayıs 1340 [1924], 2.

³⁵ “Kaç Defa Cevap Vereceğiz?”, *Tevhid-i Efkâr*, 9 Mayıs 1340 [1924], 3.

³⁶ “Maarif Vekili Vâsıf Bey Dün Geldi”, *Cumhuriyet*, 10 Mayıs 1340 [1924], 1.

Diğer taraftan Fransa ve İtalya Hükûmetlerinin siyasi temsilcileri Mayıs-1924'te Vâsıf Bey'le görüşmüşlerdir. Bu konuda Cumhuriyet Gazetesi muhabirine açıklamalar yapan Vâsıf Bey; kapatılan yabancı okulların tekrar açılması konusunun siyasi bir konu olmayıp Vekâletle okul idareleri arasında çözülebilecek dâhili bir mesele olduğunu ve çözüm için bu okulların Vekâletin emirlerine ve kanunlara uygun hareket etmeleri gerektiğini hatırlatmıştır. Açıklamasının devamında bütün okulları ve ilmi müesseseleri laik bir işleyişe kavuşturmayı prensip edindiklerini vurgulayan Vâsıf Bey; yabancı okulların dini eğitim vermelerine müsamaha gösterilemeyeceğini, Vekâletin bu okullar kapatıldığı zamanki tavrında bir değişiklik olmadığını, Fransa ve İtalyan temsilcilerin ziyaretleri sırasında da ülke içi bir sorun olan okullar meselesinin siyasi müzakere konusu yapılmayacağı şeklindeki kararı tekrar vurguladığını belirtmiştir³⁷.

Hakimiyet-i Milliye'de 21 Mayıs 1924 tarihinde "Papaz Mektepleri" başlığıyla yayınlanan imzasız başyazıda yabancı okulların tarihi süreçleri ve Türk toplumuna etkileri özetlendikten sonra kararlılığı gösteren şu ifadeler yer verilmiştir³⁸: *"Tevhid-i tedrisat prensibi uğrunda bütün mesleki ve ihzari (hazırlık) mektepleri lağveden, hatta zabitan (subay) sınıfı için namzet hazırlayacak askeri idadileri kapatan Türkiye Cumhuriyeti'nin, çocuklarımızın timsal-i İsa (Hz. İsa resmi) ile karşı karşıya yaşamasını tasvibe (uygun görme) kudreti yetişmez. Hükûmetimizin bu esas üzerindeki müşahede edilen hareketi, ortadan saliplerin (haç işaretleri) kaldırılmasıdır..... Fransa bizim memleketimizde mektep bulunduracaksa, onların arzusuyla bizim ihtiyacâtımız böyle bir noktada toplanıyorsa, bu mebânînin (binaların) ders odalarında salıp görmek istemediğimiz kadar papaz da görmek istemediğimizi sarahaten yazmak hakkı düşüncelerimizin pek samimi bir tercümanı olacaktır..... Biz, bu tehassüsâtımızın (hislerimizin) iyi anlaşılmasını kuvvetle arzu ve temenni etmekteyiz."*

Eğitimle ilgili çalışmalarda bulunmak üzere Haziran-1924'te İstanbul'a gelen Maarif Vekâleti Müsteşarı Köprülüzâde Fuad Bey gazetecilere yaptığı açıklamada; "Vekâlet sarahaten fikirlerini, kararlarını söylemiştir. Bu kararlardan hiçbir suretle ve ufak bir fedakârlıkta bulunmayacaktır" diyerek genelgelere uymadıkları için kapatılan yabancı okulların açılması konusunda geri adım atılmayacağını bir kez daha vurgulamıştır³⁹.

³⁷ "Ruhban Mektepleri", *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1340 [1924], 2.

³⁸ "Papaz Mektepleri", *Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Mayıs 1340 [1924], 1.

³⁹ "Maarif Müsteşarı Şehrimizde Çalışacak", *Vakit*, 5 Haziran 1924), 2.

Fransız okulları 1924 Haziran ayı sonlarında Fransız Sefarethanesinde yapılan sınavlarla tekrar gündeme gelmiştir. Kapatılan Fransız okullarında okuyan öğrencilerin de bu sınavlara girdiği iddiası üzerine Maarif Müdüriyeti Müfettiş Hasib Bey'i tahkikat için görevlendirmiştir. İncelemeler sonrasında Hasip Bey; bu sınavların her sene dört kategoride yapılan, isteyen herkesin (herhangi bir okuldan mezun/mezun olmayan) başvurabileceği, sınavlarda başarılı olanlara Fransa'da geçerli olan belgenin verildiği sınavlar olduğunu açıklamıştır. Hasip Bey; kapatılan okullarda okuyanların da bu sınavlara girmelerinin Maarif Müdüriyetinin müdahalesini gerektiren bir durum olmadığını belirtmiştir⁴⁰.

Kapatılan Fransız okulların tekrar açılması için çeşitli tarihlerde resmî/şifahî temaslar olmuşsa da, Maarif Vekâletinin bu okul idarelerinden beklediği; haç işaretlerinin genel amaçlar için kullanılan alanlardan kaldırılması ve yasal düzenlemelere uyacaklarına dair yazılı başvuruda bulunulması isteğinin yerine getirilmemesi nedeniyle bir netice alınamamıştır (3 Eylül 1924)⁴¹. Bu görüşmelerde kapatılan okulların bir müzakere veya pazarlık konusu olduğu yönünde haberler basında sık sık yer almıştır. Hükûmet ve Maarif yetkilileri de bu haberlere dair açıklama yapma gereği duymuşlardır. Nitekim, 17 Eylül 1924 tarihli gazetelerde yer alan açıklamada; yabancı ülke temsilcileri veya Papa ile yabancı okullar sorununun konuşulmasının Hükûmetin politikalarına aykırı olduğu, çünkü Hükûmetin bu konuyu bir iç mesele olarak gördüğü ve sorunun ilgili okul idareleriyle Maarif Vekâleti arasında çözülmesi gerektiği yönündeki karar tekrar hatırlatılmış ve aksi yöndeki haberlerin doğru olmadığı vurgulanmıştır⁴².

Kapatılan yabancı okulların açılması için girişimler sadece İstanbul'da değil Ankara'da da sürdürülmüştür. Albay Mojen de Ankara'da Hükûmet yetkilileriyle görüşmeler yapmıştır⁴³. Fransız okulları adına Ankara'ya gelen beş kişilik bir heyet 4 Ekim 1924'te Maarif Vekili ile görüşmeler yapmışlar ve Türk Hükûmetinin yabancı okullarla ilgili almış olduğu kararlara uyacaklarına dair yazılı bildirimde bulunmuşlardır. Bunun üzerine Maarif Vekâleti bu okulların tekrar açılabilmesi için İstanbul Maarif Müdüriyetine tebligat göndermiştir. Bu yazıda; yabancı okulların sıkı bir denetime tabi tutulması, öğrencilerin girdiği ve

⁴⁰ "Fransız Sefarethanesindeki İmtihanlar", *Tevhid-i Efkâr*, 27 Haziran 1340 [1924], 3.

⁴¹ "Papaz Mektepleri Hakkında", *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1340 [1924], 3.

⁴² "Papaz Mektepleri Türkiye-Fransa Arasında Müzakerât Haberi Asılsızdır", *Cumhuriyet*, 17 Eylül 1340 [1924], 1.

⁴³ "Papazlar Mektepleri Açılıyor", *Tevhid-i Efkâr*, 4 Teşrinievvel 1340 [Ekim 1924], 5.

bulunduğu yerlerde haç işareti ve dini resimlere müsaade edilmemesi özellikle vurgulanmıştır. Vekâletin bu tebliğinden sonra İstanbul Maarif Müdüriyeti, kapatılan okullara bir yazı göndererek; Hükûmetin emirlerine uymak şartıyla okulların tekrar açılmasına müsaade edildiği belirtilmiş ve bu şartları kabul ettiklerini yazılı bir dilekçe ile taahhüt ederek okullarını tekrar açmak isteyenlerin Maarif Müdüriyetine yazılı başvuru yapmaları gerektiği vurgulanmıştır (4 Ekim 1924)⁴⁴. Bunun üzerine Saint Joseph ve diğer yedi Fransız okulunun temsilcileri talimatlara uyacaklarına dair Maarif Müdüriyetine yazılı başvuruda bulunmuşlardır. Konuyla ilgili olarak gazetecilere açıklama yapan İstanbul Maarif Müdürü Nâil Râşid Bey; her okul için ayrı ayrı yapılan başvurulara ait evrakın Maarif Vekâletine gönderildiğini ve gelecek cevaba göre bu okulların açılacağını belirtmiştir⁴⁵.

Yabancı okullar konusunda Papalık Temsilcisi Monsenyör Dolçi ve Fransız Yüksek Temsilciliğinde görevli Albay Mojen'in birbirleriyle irtibatlı olarak hareket ettikleri görülmektedir. Albay Mojen 13 Ekim 1924 tarihinde Maarif Vekiline gönderdiği özel mektupta; rahatsızlığı nedeniyle bizzat Ankara'ya gelip ziyaret edemediği için özür beyan ettikten sonra şu ifadeleri kullanmaktadır⁴⁶: *"Monsenyör Dolçi evvelce vaad buyurmuş olduğunuz üç Katolik mektebin derhal küşadı (açılması) müsaadesini zât-ı âlînizden istirham eylemekte bulunduğunu arz etmemi söyledi. Mumaileyhin (adı geçenin) bu teşebbüsünün husûlünü (gerçekleşmesini) ben de iltimas eder bir an evvel neticelenmesini istirham eylerim."* Bu kısa mektuptan; Monsenyör Dolçi'nin Ankara'da Maarif Vekili ile yaptığı görüşmede üç tane Katolik okulunun açılması yönünde bir ümide kapıldığı anlaşılabılır. Bu okulların hangileri olduğu tespit edilemese de Fransa temsilciliği aracılığıyla bir yazışmaya konu olması bu ihtimali güçlendirmektedir. Dikkati çeken bir husus da Albay Mojen'in bu isteğe aracılık etmesi ve mektupta bu okulların açılmasına müsaade edilmesi için âciliyet ricasını belirtmesidir.

İstanbul dışındaki şehirlerde bulunan Fransız okullarının durumu da Türk-Fransız ilişkilerinin konusu olmuştur. Mersin'de Fransız Kapusen (Capucins)

⁴⁴ "Papazlar Talimatname Ahkâmına Bilâ Kayd-ü Şart İtâ'at Ediyorlar", *Tevhid-i Efkâr*, 5 Teşrinievvel 1340 [Ekim 1924], 4; "Papazlar Mektepleri Ne Şartla Açılıyor", *Cumhuriyet*, 5 Teşrinievvel 1340 [Ekim 1924], 3; "Papazlar Tahriri Taahhütte Bulunacaklar", *Akşam*, 6 Teşrinievvel 1340 [Ekim 1924], 2.

⁴⁵ "Papaz Yetiştiriyorlarmış", *Tevhid-i Efkâr*, 5 Teşrinievvel 1340 [Ekim 1924], 4; "Papaz Mektepleri", *Tevhid-i Efkâr*, 6 Teşrinievvel 1340 [Ekim 1924], 4.

⁴⁶ BCA.,180-09-00-00/24-130-1. Albay Mojen'in mektubun tercümesinin üzerine "Hususi dosyaya" notu düşülmüştür. Ayrıca bir işlem yapılmasına dair bir ifade yer almamaktadır.

papazlarının idaresinde açılan Saint Antoine Koleji I. Dünya Savaşı sırasında kapatılmıştı. 30 Ekim 1914 tarihinden önce açılmış olan yabancı eğitim kurumlarının mevcudiyetlerinin tanınacağına dair İsmet Paşa tarafından Fransız Temsilcisine verilen mektup çerçevesinde Kurtuluş Savaşı'ndan sonra bu okulların açılmasına izin verilmiştir. Ancak ilgili mektup gereği üç ay içerisinde ruhsatlarını yenilemeleri/yeni ruhsat almaları istenilmiştir. Bunu yapmadıkları için bu okullar 1923 yılında kapatılmışsa da daha sonra İsmet Paşa'nın emirleri çerçevesinde tekrar açılmasına müsaade edilmiş ve ilgili belgeleri tamamlayıp ruhsat almaları gerektiği hatırlatılmıştır. Bu uyarıya rağmen yükümlülüklerini yerine getirmeyen ve sınıflarında haç ve dini semboller bulunduran bu okulların 28.4.1924 tarihinde bu okulların tamamen kapatılması kararlaştırılmışken okul yönetimi 1.5.1924 tarihli dilekçeleri ile okullarını kapattıklarını bildirmişlerdir⁴⁷. Fakat 21 Ekim 1924'te bu okulun tekrar açılması için başvuru yapılmıştır. Okulların açılabilmesi için; papaz mektebi statüsünden çıkarılıp eğitim kurumu haline getirilmesi, sorumlu müdür tarafından bizzat başvuru yapılması, haç ve diğer dini sembollerin kaldırılması, Vekâletin emir ve talimatlarına uyulacağına dair taahhütte bulunulması ve okul açmak için gerekli başvuru evrakının tamamlanması istenilmiştir. Bunun üzerine Fransız Elçiliğinden General Mojen, Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığına 13 Haziran 1925 tarihinde bir nota vererek, benzer durumda olup kapatıldıktan sonra tekrar açılmasına müsaade edilen Tarsus Amerikan Koleji'nin açılmasını örnek göstererek Mersin'deki Saint Antoine Koleji'nin de tekrar açılmasına müsaade edilmesini istemiştir⁴⁸.

Zonguldak'ta biri kızlar diğeri erkekleri için iki Fransız ilkokulu bulunmaktaydı. 1897 yılında yani I. Dünya Savaşı'nda önce açılmış olduğu için faaliyetlerine devam etmelerine müsaade edilmişti. Ancak yapılan teftiş sırasında Mekâtib-i Husûsiye Talimatnamesinde istenen şartları sağlamadığı için 8 Ağustos 1923'te kapatılmışsa da Dersaadet Ereğli Kömür Şirketi Genel Müdürü okulun açılması için başvuruda bulunmuştur. Türk Hükûmetinin kanun ve talimatlarına uyulacağına dair taahhüt verilmesi üzerine 19 Ocak 1924'te okulun tekrar açılmasına müsaade edilmiş ve ruhsatname verilmiştir⁴⁹.

Çanakkale'deki Fransız okulu da Talimatname hükümlerinde istenilen şartları sağlamadığı gerekçesiyle 21 Eylül 1927 tarihinde Maarif Müdürlüğünce kapatılmıştır. Bunun üzerine okul idaresi adına Victuare, eksikliklerin kısa sürede

⁴⁷ BCA., 180-09-00-00/27-143-1.

⁴⁸ BCA., 180-09-00-00/27-143-1.

⁴⁹ BCA., 180-09-00-00/27-141-1.

giderileceğini vaat ederek okulu tekrar açmak için 18.12.1927 tarihinde başvuruda bulunduğu gibi Fransız Elçiliğinden 2 Mart 1929 tarihinde Hariciye Vekâletine bir nota verilmiş ve eksiklikleri giderildikten sonra okulun açılmasına müsaade edilmesi istenilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Ali Fethi (Okyar)'a da Fransız Dışişleri Bakanlığınca bir yazı iletilmiştir. Başvuru sahiplerine; Maarif Vekâleti Müdürler Encümeni'nin 21.11.1927 tarihli bu okulla ilgili kararında belirtilen ve okulun kapatılmasına neden hususların giderilmesi gerektiği hatırlatılmıştır⁵⁰.

İstanbul ve diğer şehirlerde bulunan Fransız okullarından bazılarının kapatılması süreci Türk-Fransız ilişkilerine olumsuz etki etmekle birlikte Türk Hükûmetinin kararlı tutumu neticesinde uzlaşma yoluyla çözüme kavuşturulmuştur. Türk hukukuna uymak şartıyla kapanan okulların tekrar açılmasına müsaade edilmiştir.

2) ABD Hükûmeti Adına Yürütülen Görüşmeler

Türk topraklarındaki yabancı okulların eğitim faaliyetleri görüntüsü altında milliyetçilik ve din/mezhep propagandası yapılması zararından öte, bazı okulların Ermeni ve Rum çetelerine silah sevkiyat ve imalatına aracılık etmeleri Kurtuluş Savaşı döneminin sık rastlanan olaylardandır. Kayseri Talas'ta bulunan Amerikan kolejinin çevredeki çetelere silah temininde rolü bulunduğu yönünde ihbar üzerine arama yapılmışsa da herhangi bir delil bulunamamıştır. Kolej kampüsü içerisinde bulunan hastane yıkıntısında bulunan bir tüfeğin bir öğrenci tarafından kuyuya atıldığı haber alınınca okul binası ve çevresinde yeniden arama faaliyetine girilmiştir. Bu aramalarda kuyuya atılan tüfek elde edildiği gibi okulun çeşitli bölümlerinde tabanca, tüfek, mermi, tüfek yapımını gösteren krokiler, dinamit ve patlayıcı imaline dair tariflerin olduğu evrak ele geçirilmiştir. Bunun üzerine Kayseri Mutasarrıflığından Dâhiliye Vekâletine gönderilen yazıda; öteden beri bir fesat ocağı olan bu kurumların kapatılması, çoğu subay ve makinist olan personelinin yurtdışına çıkarılmaları teklif edilmiştir. Dâhiliye Vekâleti de bu konuda İcra Vekilleri Heyeti'nce bir karar verilmesini talep etmiştir (1 Haziran 1921)⁵¹.

Millî Mücadele döneminde, I. Dünya Savaşı sırasında kapanan Amerikan okullarından bazılarının tekrar açılması hususu gündeme gelmiştir. Aslında 1915

⁵⁰ BCA., 030-18-01-01/23-7-10.

⁵¹ BCA., 30-10-00-00/206-406-4.

tarihli "Mekâtib-i Husûsiye Talimatnamesi"nin 4. maddesinde, okul açılması talep edilen yerlerde ilgili ülke vatandaşlarının okula ihtiyaç gösterecek miktarda nüfusun olması şartı bulunmaktaydı. ABD'nin Türkiye topraklarında okul açmayı gerektirecek nüfusu bulunmamaktaydı. Bu bakımdan Maarif Vekâleti, Türkiye'deki Amerikan okullarının durumu ve yapılacak muameleler hakkında İcra Vekilleri Heyeti'nde karar alınmasını talep etmiştir. İcra Vekilleri Heyeti'nin 30 Temmuz 1922 tarihli toplantısında konuyla ilgili şu karar alınmıştır⁵²: Yabancı okullarla ilgili Talimatname hükümleri saklı kalmak şartıyla (Amerikan) yardım kuruluşları tarafından açılan Darüleytamlardaki eğitim, Mekâtib-i Husûsiye Talimatnamesine uygun olarak Türk vatandaşı adına ruhsatname alınmak ve Fransızlarla yapılan anlaşmada olduğu gibi, savaştan önce mevcut okulların kanunlara uymak koşuluyla faaliyetlerine devam edebilecekler, ancak yeni okul açılmasına müsaade edilmeyecektir.

Diğer yabancı okullar gibi Amerikan okulları da Maarif Vekâletinin emirlerine uymakta zorlanmışlardır. Örneğin, Vekâletin atadığı Türkçe öğretmenlerini kabul etmediği için İzmir'deki Amerikan Koleji'nin kapatılmasına karar verilmiştir(17.11.1923)⁵³.

Adana'da Tepebağ semtinde bulunan Amerikan Kız Koleji⁵⁴, Müslüman öğrencilerin Hristiyanlıkla ilgili dini törenlere katılmaya zorlanmaları iddiasıyla gündeme gelmiştir. Adana'da yayınlanan Hayat Gazetesi'nin 3 Kasım 1923 tarihli nüshasında "Adana'daki Amerikan Mektebi" isimli bir başyazı yayınlanmıştır. Gündüz Nâdir imzalı başyazıda; 11 öğrencisi olan ve öğretmenlerinin hepsi Amerikalı olan okulda Müslüman çocukların Hristiyanlığa ait törenlere iştirak ettirildiğine değinilmekteydi. "İslam Çocukları Hristiyan Âyinine" başlıklı haberde ise "Mini Mini Türk Yavrusu" imzalı bir okuyucu mektubu yer almakta ve Halk Gazetesi'ndeki haber üzerine aniden okula müfettiş geldiği, müfettişin okulda bulunduğu sırada dini törenlerin icra şeklinin değiştiği ve Türk marşının

⁵² *Takvim-i Vekâyi'*, 13 Eylül 1331 [26 Eylül 1915], 1; *Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi*, cilt 3, Sayı 132 (11 Ağustos 1941), 214-215.

⁵³ "İzmir'deki Ecnebi Mektepleri", *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Teşrinisani [Kasım 1923], 3.

⁵⁴ Okulun ilk binası 1880, ikinci binası 1914 yılında inşa edilmiş ve Amerikan Kız Koleji olarak 1927 yılına kadar eğitim-öğretime devam etmiştir. 1927 yılında kolejde okuyan bir Müslüman kız öğrencinin Hristiyanlığa geçmesi nedeniyle yaşanan olaylar nedeniyle kolej kapatılmış ve binalar Maarif Vekâletince ortaokul olarak kullanılmaya başlanmıştır. Halen aynı binalarda Tepebağ Anadolu Lisesi olarak eğitim-öğretime devam edilmektedir. http://tepebaganadolulisesi.meb.k12.tr/meb_ys_dosyalar/01/01/374215/icerikler/tarihçemi_z_14533.html?CHK=09d31716999ccb1a06899a6c1d9bdcce (Erişim Tarihi: 30.04.2018)

çalındığı anlatılmaktadır⁵⁵. Gazetede bu haberler üzerine Maarif Vekâletinden Adana Maarif Müdürlüğü'ne gönderilen telgrafta olayın araştırılması istenilmiştir. Bu telgrafta 17.11.1923 tarihinde verilen cevapta; gazetede yer alan haberin doğru olduğu ve teftiş sırasında okulun ruhsatının bulunmadığı tespit edilerek bu konuda okul idaresinin şifahen uyarıldığı kaydedilmektedir. Yazının devamında; bu uyarının gereğinin yapılmaması durumunda resmi işlem yapılacağının vurgulanmaktaydı⁵⁶.

Vekâletin Türkçe, Türk Tarihi ve Türkiye Coğrafyası derslerinin Türk öğretmenler tarafından verilmesine dair emirlere Tarsus Amerikan Koleji direnç göstermiştir. Ayrıca teftiş sırasında okulun sınıf ve salonlarındaki dini heykel ve resimlerin kaldırılmadığı görülmüştür. Maarif Müdürü Fuad Bey ilk teftiş sırasında bu hususlarda yapılması gerekenleri yazılı olarak okul yöneticilerine bildirmiştir. Daha sonra yapılan ikinci teftişte de bu uyarıların dikkate alınmadığı ve emirlere uyulmadığı görülünce Maarif Müdüriyeti okulun kapatılması için Vekâlete yazı yazılmıştır. Tam da bu işlemlerin yapıldığı dönemde Amerikan Temsilcisi Amiral Bristol kapatılan Amerikan okulları ve Genç Hristiyanlar Cemiyeti konularını görüşmek üzere Ankara gitmiş ve 10 Nisan 1924 tarihinde Maarif Vekili Vâsıf Bey'i ziyaret etmiştir. Vâsıf Bey, Amiral Bristol'e Hükûmetin politikasını anlatmış; dini ve siyasi hiçbir propagandaya müsaade edilemeyeceğini ve bu karara uymayan okulların kapatılacağını vurgulamıştır. Görüşme sonrasında gazetecilere açıklama yapan Vâsıf Bey, Vekâletin kararlılığını şu ifadelerle dile getirmiştir: *"Vekâlet hiçbir ecnebi mektebinde dini telkînâta ve vaziyetlere müsaade edemez. Kendi mekteplerimizi Cumhuriyetin ruhuna mutabık bir şekle ifrâğ ettiğimiz (uygun hale getirmek) bir zamanda ecnebi mekteplerinin dini propaganda yapmasına müsaade edemeyiz. Lozan Ahitnâmesi talimat ve evâmîr-i Hükûmete itaat etmek kaydıyla bu mekteplerin vücudunu (varlığını) kabul etmektedir. Hükûmetin nizamât ve emirlerine itaat etmeyen mektepler nazarımızda mevcudiyet hakkına ve iddiasına mâlik olamazlar. İstanbul'da Maarif Müdüriyeti de bu evâmîr ve talimatı tatbik etmektedir."* Bu girişimlere rağmen Vekâletin onayı alındıktan sonra Tarsus Amerikan Koleji kapatılmıştır (Mayıs 1924)⁵⁷.

⁵⁵ Gündüz Nadir, "Adana'daki Amerikan Mektebi", *Hayat*, 3 Teşrinisani 1339 [Kasım 1923], 1.

⁵⁶ BCA., 180-09-00-00/25-132-1.

⁵⁷ "Mersin Amerikan Mektebi Kapandı", *Akşam*, 22 Mart 1340 [1924], 2; Hikmet Şevki, "Adana ve Mersin'de", *Akşam*, 23 Mart 1340 [1924], 2; "Tarsus Amerikan Mektebi Kapatıldı", *Akşam*, 17 Mayıs 1340/ 1924], 3; "Amerika Mümessili Maarif Vekili ile Görüştü", *Tevhid-i Efkâr*, 11 Nisan 1340 [1924], 1. 24 Haziran 1925 tarihinde Hariciye Vekâletinden Maarif Vekâletine gönderilen

Maarif Vekâletinin aldığı kararlar çerçevesinde faaliyetleri kısmen kısıtlanan Amerikan okulları gazetelerde yayınlanan ilanla öğrenci arayışına girmiştir. Göztepe Çiftehavuzlar'daki Amerikan Koleji tarafından yayınlanan ilanda; okulun tek amacının iyi bir eğitim vermek ve öğrencileri hayata hazırlamak olduğu, İngilizce'nin yanında Türkçe, Fransızca öğretileceği, gündüzlü öğrenciler için Kadıköy'le okul arasında ulaşımın sağlanacağı, gündüzlü öğrenciler için yıllık ücretin 75 lira, yatılı öğrenciler için yıllık ücretin 350 lira olduğu duyurulmuştur(10 Eylül 1924)⁵⁸.

Türkiye’de faaliyetlerine devam eden Amerikan okullarında eğitim dili İngilizce olup başka diller (Ermenice ve Rumca) de öğretilmekteydi. Bu durum Türk Maarif yetkililerince hoş karşılanmamış ve Amerikan okullarında İngilizce ve Türkçe dışında başka bir dille eğitime müsaade edilmeyeceği yönünde uyarılarda bulunulmuştur. Nitekim Çiftehavuzlar’daki Amerikan Koleji Müdürlüğü’ne gönderilen 9 Mart 1925 tarihli yazıda; öğrencilerin çoğunluğu Türk olduğu halde öğretmen, doktor hademe ve diğer çalışanların çoğunun Ermeni ve Rum olduğu, bu durumda Türk çocuklarını eğitimlerinin Rum ve Ermenilere bırakılmış olmasının kabul edilemeyeceği belirtilmekte ve onların yerine Türk personelin çalıştırılması istenilmiştir. Okulda okutulan Ermenice kitapların zararlı içerikleri nedeniyle toplatılması istenilen yazının devamında; esas itibariyle Amerikan okullarında İngilizce ve Türkçe dışında başka bir dilin öğretilmesinin yasak olduğu hatırlatılmakta Ermenice ve Rumca derslerin programdan çıkarılması istenilmektedir⁵⁹.

Bursa Amerikan Kız Koleji’nde okuyan dört öğrencinin (Nemîka, Kâmrân, Ma’delet ve Seniha) okul idaresi ve öğretmenlerinin teşvikiyle Protestanlığa geçtiklerine dair haberlerin çıkması üzerine yapılan soruşturma neticesinde olayın doğruluğu ortaya çıktığı için 1928 yılında kapatılmıştır. Öğrencileri Bursa’daki diğer okullara nakledilmiştir. Ayrıca okul yöneticileri hakkında “Hükûmet emirlerine karşı gelmek” suçlamasıyla dava açılmış ve çeşitli hapis cezaları verilmiştir⁶⁰.

Mersin’deki Fransız okulları ile ilgili yazıda bahsedildiği üzere kapanan Tarsus Amerikan Koleji’nin bu tarihten önce tekrar açıldığı anlaşılmaktadır. *BCA.*, 180-09-00-00/27-143-1.

⁵⁸ "Amerikan Mektebi", *Vakit*, 10 Eylül 1340 [1924], 4.

⁵⁹ *BCA.*, 180-09-00-00/23-123-1.

⁶⁰ *BCA.*, 180-09-00-00/25-135-1; Fahir Armaoğlu, Türkiye’de Amerikan Okulları Krizi 1927-1928", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* XIII, sayı 37 (Mart 1997): 1-29; Şaban Ortak, “Tanassur Hadisesi ve Bursa Amerikan Kız Koleji’nin Kapatılması”, *Mudanya Mütarekesi’nden Günümüze Bursa Uluslararası Sempozyumu* (Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları 2015), 671-698.

3) İngiltere Hükümeti Adına Yürütölen Görüşmeler

Maarif Vekâletinin getirdiğı yasal yükümlölöklere uymadığı için kapatılan yabancı okullar arasında İngiliz okulları da bulunmaktaydı. Beyoğlu'nda bulunan İngiliz Kız Lisesi ise; Maarif Vekâletinin tayin ettiğı Türkçe dersleri öğretmenini kabul etmemesi nedeniyle kapatılmış ve bu durum uzun yazışmalara neden olmuştur. Okulun 1925 yılı kadrosunda Türkçe, Türk Tarihi ve Türkiye Coğrafyası dersleri için 4 Türk öğretmen bulunmaktaydı. Önceki yıl bu okulda görev yapan Semiha Sâdık Hanım isimli öğretmen, okul idaresinin talebi (başarısız bulunması ve başka bir okulda tecrübe kazanması için) ile değiştirilmiştir⁶¹.

Maarif Vekâleti 13.1.1926'da bu okula Türkçe öğretmeni olarak Yusuf Rasih Bey'i tayin etmişse de okul idaresi bu kişiyi öğretmen olarak istihdam etmek istememiştir. 26.1.1926 tarihinde Maarif Müdüriyetine gönderilen yazıda; Yusuf Rasih Bey'in öğretmene yakışmayacak hal ve hareketlerinin olduğu gerekçesiyle göreve başlatılmadığı belirtilmiştir. Bunun üzerine yapılan tahkikatta; Yusuf Rasih Bey'in okul müdiresi ile görüşmeye gittiğinde sürekli sallandığı ve ayakta durmakta zorlandığı, ayrıca doğru dürüst konuşmadığı dolayısıyla onu görenlerde (müdire, Türkçe öğretmeni Şevket Lütfi ve kapıcı) sarhoş olarak okula geldiğı kanaati uyandığı için okula kabul edilmediğı anlaşılmıştır. Yine bu tahkikatta; aslında Yusuf Rasih Bey'in sarhoş olmadığı, içki kullanmadığı, ancak Avrupa'da bulunduğı dönemde ağır bir hastalık geçirmesi nedeniyle hal ve hareketlerinde bir durgunluk, konuşmasında tutukluk göröldüğü ve kulaklarının da ağır işittiğı tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmenin daha önce görev yaptığı İtalyan Okulu yönetiminin de kendisinden memnun oldukları öğrenilmiştir. Olayın iç yüzünün böyle olduğu anlaşılrsa bile okul müdiresi Yusuf Rasih Bey'in değiştirilmesi talebini maarif yetkililerine iletmiştir. İstanbul Maarif Müdürlüğü bu değişikliğı Vekâlete arz edecek iken, İstanbul'a gelmiş olan Maarif Vekâleti İlk Tedrisat Umum Müdürü İhsan Bey duruma müdahale etmiş ve Yusuf Rasih Bey'in göreve başlatılmasını istemiştir. Bunun üzerine 7.2.1926 tarihinde okul idaresine bu öğretmenin göreve başlatılması emri tebliğ edilmiştir. Okul idaresinden 15 Şubat 1926 tarihiyle gönderilen yazıda, İngiliz Elçisinin Türk Hükümeti ile yapacağı görüşmenin sonuçlanmasına kadar tayinin ertelenmesi ve mümkün ise bir kadın öğretmen tayin edilmesi talep edilmiştir⁶².

⁶¹ BCA., 180-09-00-00/26-137-1.

⁶² BCA., 180-09-00-00/26-137-1.

Gerçekten de İstanbul'daki İngiliz Elçiliğinden R. S. Lindsay* imzasıyla 9 Şubat 1926 tarihinde TBMM Hükûmeti Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhaslığına ve oradan da Hariciye Vekâletine ulaşan bir mektupta (nota) Beyoğlu'nda bulunan İngiliz Kız Lisesi için taleplerde bulunulmuştur. Türkiye'de faaliyette bulunan yabancı okulların tabi olacağı hükümlerin İsmet Paşa tarafından Lozan Antlaşmasına ek olarak sunulan mektuplarla kayıt altına alındığı belirtilen mektupta; Türk Hükûmeti yabancı okulların eğitim faaliyetlerini ve teşkilatlarını nazar-ı itibara almak taahhüdünde bulunduğu halde Maarif memurlarının 1808 yılında kurulan İngiliz Kız Lisesinin eğitimine müdahalede bulundukları ve bu durumun okuldaki eğitim-öğretimin devamını engellemeye yönelik olduğu iddia edilmektedir. Türkçe ders saatlerinin sürekli arttırılmasının diğer bilimlerin öğretilmesini aksattığı savunulan mektupta; yazışma ve kayıtların Türkçe yapılması yönündeki karara göre İngiliz olmayan öğrencilerin** aileleriyle yapılan yazışmaların da Türkçe yapılmasının zorunlu tutulmasının da Lozan'da verilen taahhütlere aykırı olduğu ve Türkçe dersleri için tayin edilen öğretmenlerin sık sık değiştirilmesinin eğitim-öğretimin ciddi yapılması imkânını ortadan kaldırdığı anlatılmaktadır. Buna örnek olarak bu okula Ocak ayında tayin edilen Fehamet Hanım'ın hamile olduğu ve dersleri yürütecek durumda olmadığı anlatılan mektubun devamında; son günlerde tayin edilen Rasih Bey'in ise 4-5 ay başka bir okulda denenmiş emekli bir asker olduğu ve dolayısıyla bu kişinin İngiliz lisesinde öğretmenlik yapacak yeterliliğe sahip olmadığı, böyle sarhoş, liyakatsiz ve kabiliyetsiz birinin okula kabul edilmemesinin doğal olduğu savunulmaktadır. "İlgili makamların bu kişiye başka bir yerde iş bulabileceği ümidindeyim" gibi ukalâca ifadeye yer verilen mektubun son kısmında; bu okullarda Türkçe eğitiminden istenilen faydanın sağlanması için okul idaresinin önceden muvafakat ve kabulü alınmayan hiçbir öğretmenin tayin edilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır⁶³.

* Ronald Charles Lindsay, o tarihlerde büyükelçilik düzeyinde olmayan İstanbul'daki İngiliz Sefareti'ne diplomatik temsilci olarak Ocak-1924'te atanmıştır. 1 Mart 1925'te de Büyükelçilik seviyesine çıkarılmıştır. Bkz: Ufuk Erdem, "İngiltere'nin Yeni Başkent Ankara'yı Kabullen(emeye)işi ve İngiliz Büyükelçilik Binasının İnşası", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6, sayı 5 (2017): 2193-2227.

** Beyoğlu İngiliz Kız Lisesi'nde çok farklı ülke vatandaşı kız çocuğu eğitim görmektedir. Örneğin 1923 yılında bu okulda; 39 Türk, 22 İngiliz, 2 İspanyol, 7 Avusturyalı, 6 Yunan, 1 İranlı, 3 Rus, 3 Fransız, 2 İtalyan, 1 Romanyalı, 1 Bulgar ve 1 Polonyalı kız öğrenci eğitim almaktaydı. Bkz: BCA., 180-09-00-00/26-137-1.

⁶³ BCA., 180-09-00-00/26-137-1.

Bir taraftan bu yazışmalar sürerken diğer taraftan da Maarif Vekâletinden 24.2.1926'da İstanbul Valiliğine gönderilen yazıda; İngiliz Kız Lisesinin, Yusuf Rasih Bey'in tayin yazısının tebliğinden itibaren 24 saat içerisinde göreve başlatmadığı takdirde okulun kapatılması ve Hükûmetin emirlerine karşı gelmekten dolayı sorumlular hakkında adli işlemin başlatılması emredilmiştir⁶⁴.

R. C. Lindsay'ın yukarıda bahsedilen mektubu Hariciye Vekâletinden 27 Şubat 1926 tarihinde Maarif Vekâletine bildirilmiş ve mütalâa talep edilmiştir⁶⁵. Maarif Vekâletinden 1 Mart'ta verilen cevapta; Maarif Vekâletinin Lozan Antlaşmasına ek mektupların hükümlerinin idrakinde bulunduğu, İngiliz Kız Lisesi hakkında yapılan tebliğlerin okulun teşkilatını değiştirmek olmayıp Antlaşma gereği yabancı okullara Türkçe dersleri konulması kararının uygulanmasından ibaret olduğu ve ayrıca yabancı okulların kayıtlarını bulundukları ülkelerin resmi dili ile yapmalarının denetim ve kontrol açısından bir zorunluluk olduğu vurgulanmıştır. Diğer yabancı okullarda olduğu gibi İngiliz Lisesinde okutulacak Türkçe, Türk Tarihi ve Coğrafyası derslerinin öğretmenlerin tayin yetkisinin Maarif Vekâletine ait olduğu kaydedilen yazıda; hiçbir ülkede hiçbir elçiliğin, bulunduğu ülkenin Eğitim Bakanlığının görevlerine müdahale etme yetkisinin bulunmadığı, Fehamet Hanım ile Yusuf Rasih Bey'in Maarif Müdüriyetince değil doğrudan Vekâletçe tayin edildiği, önde gelen bir ailenin kızı olan Fehamet Hanım'ın bir kadın olması nedeniyle hamilelik gibi bir durumun yaşanmasının doğal olduğu ve doğum sonrası bir aylık izin bittiğinde görevine devam edeceği belirtilmiştir. Yusuf Rasih Bey'in iyi bir asker ve yetenekli bir öğretmen olduğu vurgulanan yazının devamında; bu kişinin rahatsızlığı nedeniyle konuşmasındaki tutukluğun okul idaresince araştırmaya bile gerek duyulmadan sarhoşluk olarak itham edilmesinin kanuni sorumluluk gerektirdiği ve **Vekâletin yabancı bir okula tayin edeceği öğretmen için okul idaresinden görüş almasının ülkenin bağımsızlığı açısından doğru olmayacağı** belirtilmiştir. İngiliz Kız Lisesinin öğretmenin göreve başlatılmasıyla ilgili olarak İngiliz Elçisinin Hükûmete başvurusundan bahisle tehditkâr bir tavır aldığı kaydedilen yazının son kısmında; böylece Vekâletçe tayin edilen bir öğretmeni kabul etmemekle Hükûmetin emir ve kararlarına karşı gelmiş olduğu için Hususi Mektepler Talimatnamesinin 41. Maddesi gereğince okulun kapatılacağı ve Ceza Kanununun 99. maddesi gereği sorumlu müdür hakkında da adli işlem başlatılacağı ifade edilmiştir⁶⁶.

⁶⁴ BCA., 180-09-00-00/26-137-1.

⁶⁵ BCA., 180-09-00-00/26-137-1.

⁶⁶ BCA., 180-09-00-00/26-137-1.

Gerçekten de Maarif Vekâletinin bu yöndeki emri 3.3.1926 günü saat 16.30'da Maarif Müdür Yardımcısı Hasib Bey tarafından okul idaresine tebliğ edilmiş, tebellüğ yazısı alınmış ve 24 saat zarfında Yusuf Rasih Bey'in göreve başlatılmasının kabul edildiğinin bildirilmesi istenilmiştir. Sürenin dolmasına kısa bir süre kala (4.3.1926 saat: 16.00) Hariciye Vekâleti İstanbul Murahhası Nusret Bey, Maarif Müdürü Nâil Râşid Bey'i telefonla aramış İngiltere Sefaretinden iki kişinin görüşmeye geleceklerini bildirmiştir. İngiltere Sefareti Baştercümanı ve askeri ataşe, Nâil Râşid Bey'i ziyaret etmişler, görüşmenin özel bir ziyaret olduğunu söylemişler ve İngiliz Sefirinin Hariciye Vekâletine yaptığı başvurunun sonuçlanıncaya kadar sürenin iki gün uzatılmasını istemişlerdir. Nâil Râşid Bey cevaben; süreyi uzatmaya yetkisinin bulunmadığını belirtmiş ve süre dolduğunda okulun kapatılması kararını Valiliğe bildirmiştir⁶⁷.

Maarif Vekâletinin kararı doğrultusunda İstanbul Valiliği emri ile Emniyet Müdüriyetinden üç kişilik bir polis ekibi 4 Mart 1926 tarihinde İngiliz Kız Lisesine gitmişler ve kapatma kararını tebliğ etmişlerdir. Okul Müdiresi Ms. Thomas ve Okulun Katib-i Umumisi Mahir ve üç polisin imzasıyla düzenlenen mazbata ile okulun kapatılması işlemi kayıt altına alınmıştır. Kapatma tutanağının bir sureti Vekâlete gönderilmiştir⁶⁸.

Tayin edilen öğretmeni kabul etmediği için İngiliz Kız Lisesi kapatıldığı gibi bununla ilgili evrak 8 Mart 1926 tarihinde Asliye Mahkemesi Savcılığına verilmiş ve soruşturma başlatılmıştır⁶⁹. Kısa süre sonra 17.3.1926 tarihinde Maarif Vekâletinden İstanbul Valiliğine gönderilen telgrafta; İngiliz Kız Lisesinin tayin edilen öğretmeni kabul edeceğine dair alınan bilgi doğru ise okulun açılmasına müsaade edilmesi ve başlatılan adli takibatın durdurulması istenilmiştir⁷⁰.

Hariciye Vekili Doktor Rüşti imzasıyla ve "gayet müstaceldir" ifadesiyle 17 Mart 1926 tarihinde Maarif Vekâletine gönderilen yazıda; Maarif Vekili ve Hariciye Vekillerinin İngiliz temsilci ile yaptıkları görüşmede Paskalya tatili sırasında öğretmenin değiştirileceği yönünde verilen sözler üzerine İngiliz Kız Lisesinin Yusuf Rasih Bey'i kabul etmesi kararının alındığı belirtilmektedir. Yazının devamında; bu sözlerin yerine getirilmesi çerçevesinde okulun açılması ve adli soruşturmanın iptali için o gün (17.3.1926) tarihi itibarıyla ilgili makamlara

⁶⁷ BCA., 180-09-00-00/26-137-1.

⁶⁸ BCA., 180-09-00-00/26-137-1.

⁶⁹ BCA., 180-09-00-00/26-137-1.

⁷⁰ BCA., 180-09-00-00/26-137-1.

emir verilmesi rica edilmektedir⁷¹. Bu yazıya Maarif Vekâletinden verilen cevapta; okul idaresinin öğretmenini kabul ettiğine dair başvuru yaptığı takdirde açılış için izin verileceği ve adli takibattan vazgeçileceği belirtilmiştir⁷².

Gerçekten de; 23 Mart 1926 tarihinde saat 11.30 itibariyle okul müdürlüğü Yusuf Râsih Bey'i görevine başlatmış ve Vekâletin 18.3.1926 tarihli emri gereğince okulun açılışına müsaade edilmiştir. Ayrıca Maarif Müdürlüğünce adli soruşturmanın iptali için Müdde-i Umumiye (savcılık) yazı yazılmıştır (24.3.1926). Okulun açılması işlemi kolaylıkla halledilmekle birlikte adli soruşturmanın iptali konusunda kanuni engel bulunduğu, ancak davanın olumlu sonuçlandırılacağı İstanbul Valisi Süleyman Bey tarafından Maarif Vekâletine bildirilmiştir (28.3.1926) Yortu tatilinden sonra da okul eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamıştır⁷³.

Maarif Vekâletinin 8 Nisan 1926 tarihli atama kararnamesiyle; Beyoğlu İngiliz Kız Lisesi Tarih ve Coğrafya Öğretmeni Yusuf Râsih Bey, yetersizliğine binaen görevden alınmış ve yerine Nişantaşı İngiliz Erkek Lisesi Tarih ve Coğrafya Öğretmeni Mehmed Nâhid Bey ilave görev olarak tayin edilmiştir⁷⁴.

İngiliz Kız Lisesinin kapatılması/açılması olayı Türk Maarif yetkililerinin ve Türk Hükûmetinin, yabancı okullar konusunda yaşadığı sınavlardan birisi olmuştur. Yeni devletin hem bağımsızlığını ispat ve hem de yabancı okulları denetim altına alma gayretlerinin neticesinde konu başarılı bir şekilde neticelenmiştir. Musul meselesi gibi önemli bir sorun dolayısıyla dönemin süper gücü İngiltere'nin bir okulunu kapatmak konusunda gösterilen cesaret takdire şayandır. Ancak tayin edilen ve göreve başlatılmayan öğretmen Yusuf Râsih Bey'in geçirdiği hastalıklar neticesinde konuşmasında yaşanan bozukluk, Türk tarafının elini biraz zayıflattığı için olsa gerektir ki, yukarıda ayrıntılı bir şekilde anlatılan süreç yaşanmıştır. İngiliz Lisesi öğretmeni kabul etmekle bu konudaki Türk Hükûmetinin otoritesini kabul etmiştir. Bunun üzerine de okulun tekrar açılmasına müsaade edilmiştir. Çünkü Türk tarafı öğretmenin göreve başlatılması ve eğer öğretmenle ilgili bir şikâyet olduğunda gerekçeleriyle bildirildiği takdirde değiştirilebileceğini savunmuştur. Neticede, öğretmen göreve başlatıldıktan sonra mesleki yetersizliği nedeniyle görevden alınmış ve yerine bir başkası tayin edilmiştir.

⁷¹ BCA., 180-09-00-00/26-137-1.

⁷² BCA., 180-09-00-00/26-137-1.

⁷³ BCA., 180-09-00-00/26-137-1.

⁷⁴ BCA., 180-09-00-00/26-137-1.

4) İtalya Hükûmeti Adına Yürütülen Görüşmeler

Maarif Vekâletinin yayınladığı genelgelere uymamakta direnen İzmir’deki iki İtalyan okulu (Nilos ve Jeremya) Katolik propagandası yapıldığı gerekçesiyle kapatılmıştır (Mart 1924) ⁷⁵. Kapatılan yabancı okullarla ilgili olarak Fransa ve İtalya Hükûmetlerinin siyasi temsilcileri Mayıs-1924’te Vâsıf Bey’le görüşmüşlerdir. Bu konuda Cumhuriyet Gazetesi muhabirine açıklamalar yapan Vâsıf Bey; kapatılan yabancı okulların tekrar açılması konusunun siyasi bir konu olmayıp Vekâletle okul idareleri arasında çözülebilecek dâhili bir mesele olduğunu ve çözüm için bu okulların Vekâletin emirlerine ve kanunlara uygun hareket etmeleri gerektiğini hatırlatmıştır. Açıklamasının devamında, bütün okulları ve ilmi müesseseleri laik bir işleyişe kavuşturmayı prensip edindiklerini vurgulayan Vâsıf Bey; yabancı okulların dini eğitim vermelerine müsamaha gösterilemeyeceğini, Vekâletin bu okullar kapatıldığı zamanki tavrında bir değişiklik olmadığını, Fransa ve İtalyan temsilcilerin ziyaretleri sırasında da ülke içi bir sorun olan okullar meselesinin siyasi müzakere konusu yapılmayacağı şeklindeki kararı tekrar vurguladığını belirtmiştir⁷⁶.

İstanbul’un çeşitli yerlerinde bulunan ve İtalyan rahip/rahibeler tarafından idare edilen 6 okul okullardaki dini sembollerin kaldırılmasına yönelik tebligata uymadıkları için kapatılmıştır. Bunun üzerine bu okul yöneticileri Maarif Müdürlüğü’ne başvurarak; her sınıfta birer haç bulundurmak şartıyla Haziran-1924 sonuna kadar (üç aylığına geçici olarak) okullarının tekrar açılmasına müsaade edilmesini talep etmişlerdir. Maarif Vekâletinden geçici bir süre için bile olsa böyle bir duruma müsaade edilemeyeceği cevabı verilmiştir (2.6.1924)⁷⁷.

İtalyan okullarıyla ilgili sorunlar sonraki yıllarda da devam etmiştir. Feriköy’de bulunan ve Salezyen cemaati tarafından idare edilen Bartolameos Jüstinyani (Giustiniani) okuluna Türkçe dersleri için bir kadın öğretmen tayin edilmesi üzerine okul müdürü bu öğretmeni göreve başlatmama konusunda direnmiş ve 13 Şubat 1926 tarihinde bir erkek öğretmenin tayini için Maarif Müdüriyetine başvurmuştur. Hatta İstanbul’daki İtalyan Sefaretinden 23 Şubat 1926 tarihinde verilen notada; erkek okulu olması ve dini kurallar gereği kadın bir öğretmenin okula kabulünün mümkün olmadığı ileri sürülmüş ve okul

⁷⁵ “İzmir’de Kapatılan Ecnebi Mektepleri”, *Akşam*, 8 Mart 1340 [1924], 3.

⁷⁶ “Ruhban Mektepleri”, *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1340 [1924], 2.

⁷⁷ BCA., 180-09-00-00/26-139-1.

müdürünün erkek bir öğretmen tayini konusundaki talebinin yerine getirilmesi istenilmiştir⁷⁸.

Şişli'de buluna Jüstinyani (Giustiniani) Erkek Koleji yönetimi Türkçe dersleri için tayin edilen iki kadın öğretmeni (Suad ve Muazzez Mustafa hanımlar), okullarının rahip yetiştiren bir okul oldukları gerekçesiyle göreve başlatmamıştır. Bunun üzerine Maarif Vekâleti İstanbul Valiliğine gönderdiği bir yazı ile; eğer okul yönetimi okulun rahip yetiştiren bir okul olduğu iddiasında ise ruhsatnamesine aykırı hareket ettiği için okulun kapatılmasını istemiştir. Ruhsatnamesine uygun bir okul olduğu iddia ediliyorsa, bu durumda da tayin edilen öğretmenleri kadın-erkek ayırt etmeksizin tebliğ tarihinden itibaren 24 saat içerisinde göreve başlatmak durumunda olup, buna aykırı hareket sebebiyle de Mekâtib-i Husûsiye Talimatnamesinin 41. maddesi gereğince yine kapatılması gerektiği hatırlatılmıştır. Ancak buna gerek kalmamış ve İngiliz Kız Lisesi'nin aynı gerekçe ile kapatılmasından sonra Jüstinyani okulu tayin edilen öğretmenleri göreve başlatmıştır (Mart 1926)⁷⁹.

Maarif Vekâletinin Türkçe, Türk Tarihi ve Türkiye Coğrafyası dersleriyle ilgili kararın uygulanması, 4-5 yıl geçmesine rağmen İtalyan okulları açısından sorun olmaya devam etmiştir. İtalyan Elçiliğinin girişimi üzerine Türk Hariciye Vekâletinden Maarif Vekâletine gönderilen 1 Ocak 1928 tarihli yazıyla konu Maarif Vekâletine aksettirilmiştir. Maarif Vekâleti tarafından hazırlanan, hem Hariciye Vekâletine ve hem de İtalyan okullarına tebliğ edilmek üzere İlk Tedrisat Umum Müdürlüğü'ne gönderilen cevabî yazıda şu ifadeler yer verilmiştir (25.1.1928)⁸⁰:

"Ecnebi mekteplerinde Tarih ve Coğrafya tedrisatı hakkındaki tebligata İtalya Sefaretinden itiraz bizce âtîdeki sebeplerden dolayı vârid (geçerli) değildir:

1- Türk gençlerinin tarih, coğrafya ve vatani malumat (vatandaşlık bilgisi) derslerini behemahal Türk programları dairesinde ve Türkçe kitaplardan Türkçe olarak okuması milli kültür namına zaruridir. Türk olmayan çocuklar bu karardan tamamıyla azadedirler. Bu halin ecnebi mekteplerini bu derslerin tedrisatı itibariyle bir külfete tabi tutması Vekâletimizi alâkadar etmez. Ecnebi mektepler, Türkiye'nin hâl ve âtîdeki kanun ve nizamlarına tamamen teba'iyet etmek (uymak) şartıyla faaliyetlerine devam

⁷⁸ BCA., 180-09-00-00/26-139-1.

⁷⁹ BCA., 180-09-00-00/26-139-1; BCA., 180-09-00-00/26-137-1.

⁸⁰ BCA., 180-09-00-00/24-130-1.

edebilirler. Lozan Muahdesiyle bu mektepler muvacehesinde devletin tahmil ettiği teklif (yüklediği yükümlülük) bu kayıt ile mahdûd (sınırlı) ve mukayyettir (kaydedilmiştir).

2- Ecnebi talebenin, ne mezkûr dersler için ve ne de alelîtlak (genel olarak) Türkçe okumak için bir mecburiyeti yoktur. Mektebin tabi olduğu millete mensup gençler Tarih, Coğrafya ve Malumat-ı Vataniye derslerini kendi lisanlarıyla okumalarında serbest olmalıdır. Bunların alacakları şahadetnamelerin Maarif idarelerimizden tasdikleri mecburi olmayabilir. Türk talebelerinin bu dersleri İtalyanca görmemiş olmamaları yüzünden daha yüksek derecede İtalyan mekteplerine kabul edilmemeleri meselesine gelince; bu cihet bizi kat'ıyyen alâkadar etmez. Türkiye'de Türk talebeler için birçok yüksek mektep vardır. Avrupa'da İtalya haricindeki mahallerde de Türk talebesi için her vakit istifade edilebilecek her nev'idin yüksek mektepler çoktur.

Lozan Muahdesi ahkâmı dairesinde (faaliyetlerine) devam etmelerine Maarif Vekâletince her vakit azamî hüsnüniyetle müsaade edilmekte olan ecnebi mekteplerinin böyle bir tebliği sû-i telâkkî ederek (yanlış algılayarak) sefaretlerini tavsît (aracı) suretiyle müracatta bulunmalarının ne dereceye kadar etmeleri doğru ve kâbil-i tecvîz olduğunu da ayrıca nazar-ı dikkat-i devletlerine arz eylerim efendim”.

Zamanla İtalyan okullarının Türk Hükûmeti ve bağlı kurumların aldığı kararlara uyma konusunda daha olumlu bir tavır içine girdikleri görülmektedir. Nitekim Kadıköy-Moda'da buluna Latin Assomsiyon Kilisesi Mektebi (Maitrise de L'Assomtion) müdüriyetinden 1926-1928 yılları arasında yapılan yazışmalarda; okulda görev yapan öğretmenlerle ilgili olarak hazırlanan ve düzeltilmesi için iade edilen evrakın gerekli düzeltmeler yapılarak onaya sunulduğu belirtilmiştir⁸¹.

5) Papalık Adına Yürütülen Görüşmeler

Maarif Vekâletinin haç ve dini sembollerin kaldırılmasına yönelik emirlerine uymadığı için bazı yabancı okulların kapatılması bu konuda ciddiyeti gösterme açısından ilk başta yeterli olmamıştır. Hem İstanbul Maarif Müdüriyeti ve hem de Ankara'da Maarif Vekâleti nezdinde girişimler devam etmiştir. Okulların yöneticileri kendi başlarına girişimde bulunmak yerine bir heyet oluşturma ve Papalığı devreye sokmayı denemişlerdir. Bu çerçevede Papalığın

⁸¹ BCA., 180-09-00-00/28-151-1.

İstanbul Temsilciliğinden bir yetkili görüşmelerde bulunmak üzere Nisan-1924'te Ankara'ya gitmiştir⁸².

Nisan ayındaki bu girişimden sonuç alınamayınca, Papaz Lord V. Alfons başkanlığında bir heyet Ağustos-1924 sonlarında Ankara'ya gelmişse de, Maarif ve Hariciye Vekillerinin Ankara dışında bulunmaları sebebiyle böyle bir görüşme gerçekleşmemiştir⁸³.

Türkiye'de kapatılmış olan yabancı okulların tekrar açılması meselesine Papalığın da dâhil olduğu ve bazı temaslar yürüttüğü görülmektedir. Bu çerçevede yaklaşık sekiz senedir Papalığın Temsilciliğini yürüten Monsenyör Dolçi, Roma'daki görüşmelerinden sonra İstanbul'a gelmiştir. Monsenyör Dolçi, 28 Ağustos ve 3 Eylül 1924 tarihlerinde TBMM Hükûmetinin İstanbul'daki Mümessili Nusret Bey'i ziyaret etmiştir. Görüşmeden sonra gazetecilere açıklama yapan Dolçi; anlaşma ümidinin kuvvetli olduğunu, yabancı okullarda müdür odalarının dışında hiçbir yerde haç işareti bulundurulmayacağını Türk Hükûmetine bildirildiğini ve kısa süre içinde sorunun çözülebileceğini belirtmiştir. Kendisinin görüşmeler için Ankara'ya gidip-gitmeyeceği sorusunu Dolçi, böyle bir niyetinin olmadığı şeklinde cevap vermiştir⁸⁴. TBMM Hükûmeti ile resmi ilişkiler kurulmadığı için Dolçi'nin temaslarını gayr-i resmi olarak kabul etmek gerekir. Ayrıca bu görüşmelerde yabancı okullar/papaz mektepleri meselesinin gündeme gelmemiş olması pek mümkün gözükmemektedir. Bu tür açıklamaların diplomatik nezaket çerçevesinde yapıldığı düşünülebilir.

Gerek Monsenyör Dolçi ve gerek Fransız yetkililerin temaslarında kendilerine; yabancı okullar sorununun Türkiye'nin bir iç meselesi olduğu, başka devletlerle pazarlık konusu edilemeyeceği, çözüm için okul idarelerinin muhatap alınacağı ve Vekâletin emirlerine uyulduğu takdirde okulların açılabilceği açık bir dille belirtilmiştir⁸⁵.

Monsenyör Dolçi daha sonra İstanbul Maarif Müdürünü de ziyaret etmiştir. Bu ziyaret ve görüşmeler ile basında yer alan haberlerle ilgili olarak

⁸² "Rahipler İnat Ediyor", *Akşam*, 13 Nisan 1340 [1924], 1, "Mektep Papazları Çıkıp Gideceklermiş!", *Tevhid-i Efkâr*, 13 Nisan 1340 [1924], 3.

⁸³ "Papaz Mektepleri", *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1340 [1924], 3; "Papaz Mektepleri Tekrar Küşâd Ediliyor mu?", *Tevhid-i Efkâr*, 1 Eylül 1340 [1924], 3; "Haçlar Kalkacağından Papaz Mektepleri Açılıyor", *Vakit*, 1 Eylül 1340 [1924], 2.

⁸⁴ "Papaz Mektepleri", *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1340 [1924], 2; "Mesdûd Papaz Mektepleri Tekrar Açılıyor mu?", *Tevhid-i Efkâr*, 28 Ağustos 1340 [1924], 1; "Papaz Mektepleri", *Cumhuriyet*, 4 Eylül 1340 [1924], 2; "Papaz Mektepleri", *Vakit*, 4 Eylül 1340 [1924], 2. **Bakınız: EK 2.**

⁸⁵ "Papaz Mektepleri Açılacak mı?", *Tevhid-i Efkâr*, 17 Eylül 1340 [1924], 3.

Maarif Vekili Vâsıf Bey, 22 Eylül 1924 tarihinde gazetecilere şu açıklamayı yapmıştır⁸⁶: “Fransa Katolik mekteplerinin tedrisata devam etmeleri mektep dâhilindeki salıblerin (haç) tamamen kaldırılmasına, evvelce verilen Talimatın bilâ-kayd-ü şart kabulüne mütevakıftır (bağlıdır). Doğrudan doğruya bir mesele-i dâhiliye (iç sorun) olan bu mesele siyasi teşebbüsât ile halledilemez. Monsenyör Dolçi’nin bu hususta Maarif Müdüriyetine müracaat ettiği bana yazıldı. Maarif Müdüriyetine verdiğim cevapta; Vekâletin bu meselede Monsenyör Dolçi’yi bir muhatap olarak kabul etmeyeceğini ve mektep idarelerinin doğrudan doğruya müracaat etmeleri lüzumunu bildirdim. Bugün (22 Eylül) mektepler namına Piyer Klerman imzasıyla meseleyi halletmek üzere yapılacak müzâkerât devam etmekle beraber, mekteplerin devam-ı tedrisatına şimdiden müsaade edilmesini rica eden bir istid’â geldi. Maarif Müdüriyetine verdiğim emirde salıbler indirilmedikçe müzakere etmeye, mekteplere müsaade vermeye imkân olmadığını bildirdim.”

Papalık Temsilcisi Monsenyör Dolçi ve Fransız Yüksek Temsilciliğinde görevli Albay Mojen’in birbirleriyle irtibatlı olarak hareket ettikleri hususuna Fransız okulları ile ilgili kısımda değinildiği için tekrara lüzum bulunmamaktadır.

Yabancı okulların açılmasıyla ilgili olarak Papalığın İstanbul Temsilciliği tarafından “İstanbul” gazetesine şu açıklama yapılmıştır⁸⁷: “Mekteplerin tekrar açılacağı haberi doğrudur. Papaz muallimlerin cümle-i vezaifinden (görevlerinden) addettikleri fikirlere riayet etmekle beraber Hükûmetin taleplerini tatmin eden bir câh-ı hall (çözüm yolu) bulunmuştur. Esasen böyle bir netice te’emmül edilmişti (amaçlanmıştı). Monsenyör Dolçi’nin Türkiye halkı hakkındaki hissiyât-ı düstânesi (dostça duygular) ve vâsi’ fikr-i müsâmahakârîsi (geniş hoşgörüyü dair düşünceleri) malumdur. Ankara’ya i’zam olunan heyetin başında şark işlerine fazla vukufu (doğu işlerinde uzmanlığı) olan Monsenyör Sesarano olup heyet meyânında Lazaristler namına Mösy Lerek, Hristiyan Mekteplerinden Frer Jiro (?), Berlalenado bulunmuştur. Heyet yarın İstanbul’a avdet edecektir. Heyet güzel haberin tafsilatını getirecektir.” Bu açıklamada belirtilen süreç tamamlanmış ve şartları kabul eden okulların tekrar açılmasına müsaade edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinin bu şekilde yabancı okulların açılmasına müsaade etmesi Vatikan ve İtalyan kamuoyunda olumlu karşılanmıştır⁸⁸.

⁸⁶ “Maarif Vekili Vâsıf Bey’in Beyanâtı”, *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1340 [1924], 3.

⁸⁷ “Papaz Mektepleri Açılıyor”, *Tevhid-i Efkâr*, 7 Teşrinievvel 1340 [Ekim 1924], 2.

⁸⁸ “Papaz Mektepleri ve Vatikan”, *Akşam*, 13 Teşrinievvel 1340 [Ekim 1924], 3.

6) Kapatılan Yabancı Okullardan Bazılarının Yeniden Açılmaları

Gerek resmi gerek gayri resmi yürütülen görüşmelerde Türk Hükûmetinin tavrı ilgililere anlatılmış; “Hükûmetin nokta-ı nazarı kat’i ve lâ-yetegayyâr (değişmez) olup mekteplerdeki salibler (haç) ve tasvirler kaldırılmaz ise mekteplerin küşadına (açılmasına) imkân olmadığı” vurgulanmıştır⁸⁹.

Kapatılan yabancı okullardan dini sembol ve heykellerin kaldırılması konusunda olumlu adım atarken 1924 Eylül ayı başlarına gelindiğinde bile İstanbul’daki Fransız mektepleri bu konudaki emirlere uyacaklarına dair Maarif Müdüriyetine yazılı bildirimde bulunmamışlardır⁹⁰. Ancak 21 Eylül’de yabancı okullardan bazılarının temsilcileri kanun ve nizamla uymak şartıyla okullarının açılmasına müsaade edilmesi için İstanbul Maarif Müdüriyetine başvurmuşlar ve bu başvurular Vekâlete gönderilmiştir⁹¹. Bu sıralarda bu okulların bazılarının haçları kaldırmaya hazırlandıklarına dair haberler de gazetelere yansımıştır⁹².

Kumkapı’daki Assomption Katolik Okulu (semineri) ve Umum Katolik Mektepleri Temsilcisi Perkleman 17 Eylül 1924 tarihinde İstanbul Maarif Müdürlüğüne bir dilekçe ile başvurarak kapatılan okulların açılmasına müsaade edilmesini istemiş ve ayrıca Maarif Vekili Vâsıf Bey’e de telgraf çekmiştir. Bu başvuru dilekçesine ne muamele yapılacağıyla ilgili olarak Maarif Vekâletinden emir talep edilmesi üzerine Vekâletten 27.9.1924 tarihinde şu cevap verilmiştir⁹³: “Umum Katolik Mektepleri Vekili Perkleman imzalı istid’a münderecatına (içeriğine) göre ifa-yı muamele olunamaz. Her mektep müdürü ayrı ayrı kendi mektebi namına müracaat etmek mecburiyetindedir. İşbu mektep müdürleri münferiden ve doğrudan doğruya evvelce bildirilen tamimlere tevofikan mekteplerini açacaklarını bildirdikleri takdirde müsaade verilebileceğinin kendilerine tebliği muktezâdır”.

Maarif Vekâleti tarafından kapatılan papaz mekteplerinin (yabancı okulların) tekrar açılması için rahiplerden oluşan üç kişilik bir heyet İstanbul

⁸⁹ “Papaz Mektepleri Hakkında Hükûmetin Kararı Kat’idir”, *Tevhid-i Efkâr*, 11 Nisan 1340 [1924], 2.

⁹⁰ “Papaz Mektepleri Meselesi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Eylül 1340 [1924], 1.

⁹¹ “Papaz Mekteplerinin Küşadı İçin Müracaat”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Eylül 1340 [1924], 1.

⁹² “Papaz Mektepleri Haçları Kaldırıyor”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Eylül 1340 [1924], 3.

⁹³ BCA., 180-09-00-00/28-151-1. Maarif Vekâletinin 27.9.1924 tarihli tebliğine rağmen Kumkapı’daki Assomption Katolik Okulu belirtilen şartları yerine getirmeden eğitim-öğretim yapmakta olduğu teftiş sırasında tespit edilmiştir. Bunun üzerine Maarif Vekâleti İlk Tedrisat Umum Müdürlüğü, 21 Ocak 1925 tarihinde İstanbul Maarif Müdürlüğü’ne gönderdiği yazıda bu durumda olan okulların derhal kapatılması gerektiği uyarısında bulunmuştur. BCA., 180-09-00-00/28-151-1.

Maarif Müdürünü ziyaret etmiştir. Maarif müdürü; her okul için ayrı sorumlu müdür atanması, her okul için ayrı ayrı başvurulması ve özel okul açmak için gerekli diğer şartları kendilerine bildirmiştir (1 Ekim 1924)⁹⁴.

Ekim ayı başlarında Katolik okulların yöneticilerinin Vekâletin tamimine uyacaklarına dair şifahî başvuru yaptıkları görülmektedir. Şifahî başvurular üzerine Maarif Müdüriyeti, Vekâletin emirlerine uyacaklarına dair yazılı başvuru yapılması gerektiğini bildirmiştir. Maarif Vekili Vâsıf Bey'e de ulaşan bazı okul yöneticileri, Vekâletin yayınladığı emirlere kayıtsız-şartsız uyacaklarına dair yazılı başvurularını iletmışlerdir. Bunun üzerine Maarif Vekâleti bu taahhütte bulunan okulların tekrar açılmasına müsaade etmiştir (4 Ekim 1924)⁹⁵. Yabancı okul temsilcileri ve ilgili devletlerin kanunlara riayet konusunda bir yumuşama beklentilerinin boşa çıkması ve Türk Hükûmetinin geri adım atmaması nedeniyle peyderpey başvuruların başladığı anlaşılmaktadır.

Maarif Vekâleti başvuruları inceledikten sonra 5 Ekim 1924 tarihinde İstanbul Maarif Müdüriyeti'ne gönderdiği şu telgrafla Hükûmetin almış olduğu kararlara uymak şartıyla kapatılan yabancı okullarının tekrar açılabileceğini bildirmiştir⁹⁶: *“Papazlar Hükûmetin emirlerini tatbik edeceklerini, dini tasvirlerle dini salîblerini (haçları) indireceklerini Maarif Vekâletine tahriren (yazılı) verdikleri istid’ânâmelerde (dilekçe) beyan ettiklerinden bu şerâ’ite tevîf-i hareket etmek (şartlara uygun davranmak) üzere papaz mekteplerinin tekrar açılmasına müsaade edilmiş olduğu tebliğ olunur”*. Vekâletin bu emri okullara tebliğ edilmiştir. Gerekli inceleme ve hazırlıkların tamamlanmasından sonra İstanbul’daki Fransız okulları 20 Ekim 1924 Pazartesi, Amerikan, İngiliz ve İtalyan okulları da 27 Ekim 1924’te yeni eğitim-öğretim yılına başlamışlardır. Konuyla ilgili açıklama yapan Maarif Müdürü Nâil Râşid Bey; bu tebligat çerçevesinde yapılan teftişler sonrasında 2’si Avusturya, 31’i Fransa ve 6’sı İtalyan olmak üzere 39 yabancı okulun eğitim-

⁹⁴ “Papaz Mekteplerinin Küşadı İçin Müracaat”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Teşrinievvel 1340 [Ekim 1924], 4; “Papazlar Yeniden Mektep Açmak İstiyorlar”, *Cumhuriyet*, 2 Teşrinievvel 1340 [Ekim 1924], 2.

⁹⁵ “Katolik Mektepleri Açılıyor”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 5 Teşrinievvel 1340 [Ekim 1924], 1; “Papaz Mektepleri Hükûmetin İsteddiği Olduğundan Küşâdına Müsaade Verildi”, *Vakit*, 5 Teşrinievvel 1340 [Ekim 1924], 3; “Papaz Mektepleri Yola Geldi”, *Vakit*, 6 Teşrinievvel 1340 [Ekim 1924], 3; “Papaz Mektepleri Açılıyor”, *Vakit*, 7 Teşrinievvel 1340 [Ekim 1924], 2.

⁹⁶ BCA., 180-09-00-00/28-151-1; “Papaz Mektepleri”, *Cumhuriyet*, 8 Teşrinievvel 1340 [Ekim 1924], 1.

öğretime başladıklarını, bu okulların sık sık teftiş edileceklerini (öğretmenlerin belgeleri, dini resim ve heykel bulunup-bulunmadığı vs.) belirtmiştir⁹⁷.

Okulların açılmasından sonra Maarif Müdürlüğü Müfettiş Nazmi Ziya Bey'i bu okulların teftişiyle görevlendirmiştir(3.11.1924). Nazmi Ziya Bey, 8 Kasım 1924 tarihli raporunda; bu okulların o tarihe kadar verilen emirleri kendi lehlerine yorumladıklarını, tamimlerle öğrencilerin olduğu yerlerde bulundurulması yasak olmasına rağmen, müdür ve misafir odalarında haç işareti ve koridorlarda heykeller bulundurdıklarını belirtmiştir. Maarif Müdürlüğü'nden Nazmi Ziya Bey'e gönderilen cevabi yazıda; 6.11.1924 tarihli ve 4610 nolu yazıda da belirtildiği üzere bu okullarda öğrencilerin bulunduğu ve girdiği mekânlarda haç, resim ve heykel bulundurulamayacağı belirtilmiş ve bu emre uymayanlar hakkında gerekli yasal işlemin yapılması istenilmiştir (11.11.1924)⁹⁸.

Sonuç

Her ülke yönetimi için yabancı okulların denetimi çeşitli zorlukları barındırır. Bunun yanı sıra bu konu yeni kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti için bu durum daha zorlu geçmiştir. Bunun nedenleri arasında; Osmanlı Devleti döneminde bu okullarda denetimin layığıyla yapılamamış olması ve meşakkatli bir Millî Mücadelenin barış antlaşması ile neticeye bağlanması aşamasında bulunulması vesaire sayılabilir. Buna rağmen Türk Hükûmeti, Lozan Antlaşması öncesi ve sonrasında yabancı okulları denetim altına almak için kararlar almış ve uygulamaya çalışmıştır. Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından önce biraz çekingen ve dikkatli hareket edildiği dikkati çekmektedir. Anlaşmanın imzalanmasından sonra ise daha otoriter davranılmıştır. Bu tavır değişikliğinde Lozan Antlaşması'na ek olarak teati edilen mektuplarda; yabancı okulların Türk hukukuna uymak şartıyla faaliyetlerine devam edebileceklerine dair ifadenin yer alıyor olması etkili olmuştur.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu öncesi ve sonrasında Maarif Vekâletinin aldığı kararlar ve yayımladığı talimatlarla yabancı okullar denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede; Türkçe, Türk Tarihi ve Türkiye Coğrafyası derslerinin Maarif Vekâletinin atadığı Türk öğretmenler tarafından verilmesi, okul

⁹⁷ “Papaz Mektepleri Açıldı”, *Tevhid-i Efkar*, 8 Teşrinievvel 1340 [Ekim 1924], 2; “Papaz Mekteplerinde Tedrisat Başladı”, *Akşam*, 25 Teşrinievvel 1340 [Ekim 1924], 3.

⁹⁸ BCA., 180-09-00-00/61-304-1. **Bakınız: Ek 3.**

binalarında ibadethane haricindeki yerlerde dini resim ve sembollerin yasaklanması ve dini propagandanın yasaklanması yabancı okulların uymakta en çok zorlandıkları kararlar olmuştur. Bu kararlara uymayan yabancı okullar (yukarıda da belirtildiği üzere daha önce bazı münferit kapatma kararları olmakla birlikte) 7 Nisan 1924 tarihinden itibaren kapatılmaya başlanmıştır. Bu durum okulların bağlı bulundukları kuruluşları ve onları destekleyen yabancı hükûmetlerin konuya müdahalelerine neden olmuştur.

Fransa, İngiltere, İtalya ve ABD Hükûmetlerinin ilgili makamları ile Papalık temsilcileri Türk Hükûmeti üzerinde baskı kurmaya çalışmışlardır. Bazen tek başına, bazen de organize bir şekilde yapılan bu baskılara Türk Hükûmeti boyun eğmemiştir. Yabancı okullar konusunda hükûmetin muhatabının yabancı devletler değil yabancı okul idareleri olduğu ve alınan kararların Lozan'a aykırı olmadığı teziyle hareket eden Hükûmet sergilediği "dik duruş" neticesinde istediği sonucu alabilmiştir.

Türk Hükûmetinin kararlılığı karşısında geri adım atmak zorunda kalan yabancı okullar, yasal düzenlemelere uymak kaydıyla yeniden açılmak için başvuru yapmaya başlamışlardır. Yasal düzenlemelere uyma hususunda okul idarelerinin yazılı taahhütleri alınarak kapanan yabancı okulların tekrar açılmasına 5 Ekim 1924 tarihinden itibaren müsaade edilmiştir. Yaşanan bu süreç, eğitim faaliyetlerinin bir parçası olan yabancı okulların denetim altına alınması konusunu Türk Milletinin bağımsızlık ve hâkimiyet hakkı gören Hükûmetin ustalıkla bir kriz yönetimiyle başarılı bir şekilde sonuçlanan bir süreç olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA., 030-18-01-01/23-7-10.

BCA., 180-09-00-00/19-99-1.

BCA., 180-09-00-00/23-123-1.

BCA., 180-09-00-00/24-130-1.

BCA., 180-09-00-00/25-135-1.

BCA., 180-09-00-00/26-137-1.

BCA., 180-09-00-00/26-139-1.

BCA., 180-09-00-00/27-141-1.

BCA., 180-09-00-00/27-143-1.

BCA., 180-09-00-00/28-151-1.

BCA., 180-09-00-00/61-304-1.

BCA., 30-10-00-00/143-21-3.

BCA., 30-10-00-00/204-393-54.

BCA., 30-10-00-00/206-406-4.

BCA.,180-09-00-00/24-130-1.

BCA.,180-09-00-00/27-143-1.

Sürelî ve Resmî Yayınları

Akşam

Ayın Tarihi

Cumhuriyet

Düstur, Birinci Tertip cilt 2. Matbaa-i Âmire, 1289.

Düstur, Birinci Tertip cilt 4. Mahmud Bey Matbaası, 1299.

Hâkimiyet-i Milliye

Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi,

Resmî Gazete

Takvim-i Vekâyi'

Tevhîd-i Efkâr

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Vakit

Kitaplar ve Makaleler

Armaoğlu, Fahir. "Türkiye'de Amerikan Okulları Krizi 1927-1928", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c. XIII, Sayı: 37 (1997): 1-29.

Erdem, Ufuk. "İngiltere'nin Yeni Başkent Ankara'yı Kabullen(emeye)işi ve İngiliz Büyükelçilik Binasının İnşası", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6, sayı 5 (2017): 2193-2227.

Gündüz, Nadir. "Adana'daki Amerikan Mektebi", *Hayat*, 3 Teşrinisani 1339 [Kasım 1923].

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, cilt 7, (Çev: Seha L. Meray), Yapı Kredi Yayınları, 1993.

Ortak, Şaban. "Tanassur Hadisesi ve Bursa Amerikan Kız Koleji'nin Kapatılması", *Mudanya Mütarekesi'nden Günümüze Bursa Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, (2015).

Ortak, Şaban. "Türk Hükûmeti'nin Yabancı Okulları Kontrol Altına Alma Çabaları ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu", *Near East Historical Review* 14, sayı 2 (Ekim 2024) 151-183.

Polat Haydaroglu, İlknur. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ocak Yayınları, 1993.

İnternet Kaynakları

http://tepebaganadolulisesi.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/01/01/374215/icerikler/tarihcemiz_14533.html?CHK=09d31716999ccb1a06899a6c1d9bdcce (Erişim Tarihi: 30.04.2018).

Ek 2: Kapatılan Katolik Okulların Açılması İçin Türk Makamları Nezdinde Girişimlerde Bulunan Papalık Temsilcisi Monsenyör Dolçi ve Temasları Hakkında Haber

مسودہ پاپاس مکتبہ لری تکرار آہیلوری؟

پاپانک منٹلی پاپاس مکتبہ لری تکرار آہیلوری ایچونی شہر منہ کلدی؟۔ استانبول
معارف مدیری مکتبہ لری تکرار کشادی ایچون اسر آلمادی

پاپانک شہر منہ منٹلی
مونسینیور (دولچی)

پاپاس مکتبہ لری تکرار کشاد ایدلہ۔
چکریشہ دائر قاج گوندیری مختلف روایتلر
دوران ایتکده در۔ بوروایتلرک درجہ صحتی
تحقیق ایتک اوزرہ پاپانک شہر منہ کی منٹلی مونسینیور
(دولچی) زدنہ گوندردیگمز برعمر منہ پاپانک
منٹلی بیاناتہ بولونارق دیمدرک۔
» بوروایتلردن ہم معلوماتہ بوقدر۔ ہن
طوغریدن طوغریہ (روما) دن کلوروم۔ برطاقم
مہم مسائل حقندہ مذاکراندہ بولنق اوزرہ برمدت
(بکرمش) ادہ قالدہ اورادن طوغری استانبولہ
کلدم۔ حرب عمومی ومطارک سنہ لری دخی داخل
اولنق اوزرہ سکز سنہ متادیآ تورکیدہ یاشامش
اولدیمعدن کوزل استانبولی وطنم کی آرزولامشدم۔
کلیرکاز، نصرت بکلہ شہرامینی بکی زیارت ایتدم۔
ہو مناسبتلہ شوقدہ علاوہ ایدہ بک شمدیہ قدر
تورک حکومتی ایلہ ہیچ بر اختلاف اولامشدر
والک کوچک مسؤ قہملر بیلہ موجب ممنویت بر
صورندہ حل ایدلشدر۔ مکتبہ لری مسئلہ سنک دخی
موجب ممنویت بر صورتلہ حل ایدلہ چکنی امید
ایدیوروم۔

مکتبہ لری تجویزہ آفرمہ کیرہ بکلمی؟
» خاییر۔ ہن شدیلک آفرمہ کیتمک
نیتندہ دکم۔ اساساً بوخصوضہ مذاکراندہ کیریشمک
اوزرہ بکاملاحت ورنلہ مشدر۔ تورک حکومتک
امنیتی قزاعشن اولدیم ایچون ہی تکرار استانبولہ
گوندردیلر۔

ضامہ لری اندر مہ بکلمی؟
» خاجلری ایندیرمک مسئلہ ہی موضوع بحث
اولاماز۔ بوخبر اصلبازدر۔ معلومکیز اولدینی
وجہلہ بزم مکتبہ لری دینی مکتبہ لری اولدینی ایچون
مکتبہ لری دینک تمنائی اولان خاجلرک موجودیتی
ضروریدر۔ قوتلی صورندہ امید ایدیدوروم کہ یاقیندہ
وحکومتک حسن نیتی سایہ سنندہ بر آکلاشما حصولہ
کلہ چکدر۔
توحید افکار — مونسینیور (دولچی) خاجلرک
قطعیاً قالدہ برلاما یاجتی سولہ یور۔ احوالہ حکومتک
قراریدہ قطعاً دیکشہ، یہ چک دیمکدر۔ اساساً

پاپانک وکیلی ایلہ مناسباتمن تمامیلہ غیر رسمیدر۔
حکومت، خریستان دولتردہ اولدینی کی پاپانک
موجودیت سیاسیہ سنی طایفہ مشدر۔ اساساً مکتبہ
مسئلہ سبیلہ حکومت پاپانک مقامی علاقہ دار
کوردہ مکندہ در۔ بالطبع اولویتلہ خریستانلرہ دینی
مکتبہ لری آچدیراماز۔

معارف مدیری تریور؟
» معارف مدیری کشدیسیلہ کوروشن بر
عمر منہ، ہنوز مسدود پاپاس مکتبہ لری کشادی
حقندہ وکالتجہ تبلیغاتہ بولونمادیفی، استانبولک
مختلف منطقہ لرنندہ ابتدائی مکتبہ کشاد ایتک ایچون
تدقیقات اجرا ایدلہ چکنی و آچیندہ قالدہ معلملرہ
خارجدن مہاجرت ایدہ چک اولان معلملرک یکی
مکتبہ لری تعین ایدلہ چکنی (۳۹)۔ سندن قالدہ
تدریسات ابتدائیہ تفتیش راپورلریک تدقیق ایدیلوب
تدریسات ابتدائیہ مجاسستہ حوالہ اولونو چکنی بیان
ایتلشدر۔

EK 3: Öğrencilerin Girdiği Yerlerde Dini Resim ve Haç İşareti Bulunan Katolik Okullarının Kapatılmasına Dair Müfettiş Nazmi Ziya Bey'e Verilen 11 Kasım 1924 Tarihli Talimat.

[illegible]

Kaynak: *BCA*,. 180-09-00-00/61-304-1.